

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»

Кафедра українознавства, філософії та інформаційно-гуманітарних студій

Кваліфікаційна робота

**ЕФЕКТИВНІСТЬ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ З ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ
ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ (НА ПРИКЛАДІ КОМУНАЛЬНОГО
ЗАКЛАДУ «КОТЕЛЕВСЬКА ПУБЛІЧНА БІБЛІОТЕКА»
КОТЕЛЕВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ)**

здобувачки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
освітньо-професійної програми «Документознавство
та інформаційна діяльність»,
спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа

_____ ЛУГОВОЇ Руслани Павлівни

Науковий керівник:

ст. викл. _____ ЧИРКОВА Марина Юріївна

В.о.завідувача кафедри:

д. і. н., професор _____ ПЕРЕДЕРІЙ Ірина Григоріївна

Полтава 2026

Деканові факультету філології,
психології та педагогіки
Національного університету
«Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка
Анні АГЕЙЧЕВІЙ

здобувачки першого(бакалаврського)
рівня вищої освіти, освітньо-професійної
програми «Документознавство та
інформаційна діяльність»,
спеціальності 029 Інформаційна,
бібліотечна та архівна справа
ЛУГОВОЇ Руслани Павлівни

ЗАЯВА

Прошу затвердити тему кваліфікаційної роботи «Ефективність культурно-просвітницької діяльності публічної бібліотеки з популяризації історії рідного краю (на прикладі Комунального закладу «Котелевська публічна бібліотека» Котелевської селищної ради)».

Науковим керівником прошу назначити старшого викладача кафедри українознавства, культури та документознавства Чиркову Марину Юріївну.

26.02.2026

В.о. завідувача кафедри

Ірина ПЕРЕДЕРІЙ

Керівник

Марина ЧИРКОВА

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Факультет філології, психології та педагогіки
Кафедра українознавства, культури та документознавства
Спеціальність 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри
українознавства, культури та
документознавства

_____Ірина ПЕРЕДЕРІЙ
«___» _____ 2026 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧЦІ**

Луговій Руслані Павлівні

1. Тема роботи: Ефективність культурно-просвітницької діяльності публічної бібліотеки з популяризації історії рідного краю (на прикладі Комунального закладу «Котелевська публічна бібліотека» Котелевської селищної ради).

Керівник роботи: старший викладач кафедри українознавства, культури та документознавства Чиркова Марина Юріївна.

2. Термін подання роботи : 12.06.2026.

3. Мета та завдання бакалаврської роботи: визначити ефективність та можливих напрямів удосконалення культурно-просвітницької діяльності Комунального закладу «Котелевська публічна бібліотека» Котелевської селищної ради з популяризації історії рідного краю. Проаналізувати наукові підходи до сутності культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек, визначити основні напрями, форми та методи краєзнавчої роботи в сучасних умовах, вивчити досвід Котелевської публічної бібліотеки з популяризації історії рідного краю та розробити рекомендації щодо підвищення ефективності цієї діяльності.

Дата видачі завдання

06.03.2026

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання	Примітки
1	Теоретична частина	01.05.2026-15.05.2026	41%
2	Аналітична частина	15.05.2026 – 10.05.2026	59%
3	Виготовлення ілюстративного матеріалу та підготовка до захисту	08.06.2026 – 13.06.2026	100%
4	Захист роботи	23.06.2026	

Здобувачка

Руслана ЛУГОВА

Керівник роботи

Марина ЧИРКОВА

АНОТАЦІЯ

Лугова Руслана Павлівна. Ефективність культурно-просвітницької діяльності публічної бібліотеки з популяризації історії рідного краю (на прикладі Комунального закладу «Котелевська публічна бібліотека» Котелевської селищної ради). Спеціальність 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, освітньо-професійна програма «Документознавство та інформаційна діяльність», Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Полтава, 2026.

У кваліфікаційній роботі проаналізовано наукові підходи щодо сутності культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек, визначено основні напрями, форми та методи краєзнавчої роботи в сучасних умовах. Досліджено практичний досвід Котелевської публічної бібліотеки з популяризації історії рідного краю, оцінено ресурсний потенціал, партнерську мережу та рівень цифровізації закладу. Виявлено, що в діяльності бібліотеки переважають традиційні форми роботи, недостатньо залучена молодіжна аудиторія, відсутнє оцифрування краєзнавчих фондів та електронний каталог, обмежена присутність у соціальних мережах. Розроблено практичні рекомендації щодо підвищення ефективності інформаційно-просвітницької діяльності бібліотеки, зокрема через впровадження інноваційних форм роботи (краєзнавчі квести, відеоролики), створення цифрових краєзнавчих ресурсів, активізацію соціального партнерства з музеями та закладами освіти, а також модернізацію цифрової присутності бібліотеки.

Ключові слова: культурно-просвітницька діяльність, публічна бібліотека, краєзнавство, популяризація історії, соціальне партнерство, цифрові технології.

75 с., 8 рис., 2 табл., 52 джерела.

ABSTRACT

Luhova Ruslana Pavlivna. The effectiveness of cultural and educational activities of a public library's information and educational activities in promoting local history: A case study of the municipal institution of the Kotelevska Settlement Council «Kotelevska Public Library» Specialty 029 «Information, Library and Archives activities», educational and professional program «Documentation and Information Activity», National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Poltava, 2026.

The qualification paper analyzes scientific approaches to defining the essence of cultural and educational activities of public libraries, identifies the main directions, forms and methods of local history work in modern conditions. The practical experience of the Kotelva Public Library in popularizing the history of the native land is studied, its resource potential, partnership network and level of digitalization are assessed. It is revealed that traditional forms of work prevail in the library's activities, the youth audience is insufficiently involved, there is no digitization of local history collections and electronic catalog, and the presence in social networks is limited. Practical recommendations are developed to improve the efficiency of the library's information and educational activities, in particular through the introduction of innovative forms of work (local history quests, videos), creation of digital local history resources, intensification of social partnership with museums and educational institutions, as well as modernization of the library's digital presence.

Keywords: cultural and educational activity, public library, local history, popularization of history, social partnership, digital technologies.

75 p., 8 fig., 2 table., 52 sources

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК	13
1.1 Сутність культурно-просвітницької діяльності бібліотек у сучасному соціокультурному просторі.....	13
1.2. Роль публічної бібліотеки у збереженні та популяризації історико- культурної спадщини регіону	16
1.3. Нормативно-правове регулювання та стратегічні напрями діяльності книгозбірень з популяризації краєзнавчих знань.	20
РОЗДІЛ 2. КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ КЗ «КОТЕЛЕВСЬКА ПУБЛІЧНА БІБЛІОТЕКА» З ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ	29
2.1 Загальна характеристика та ресурсний потенціал Котелевської публічної бібліотеки.	29
2.2. Традиційні та інноваційні форми культурно-просвітницької роботи бібліотек з краєзнавства	34
2.3 Використання цифрових технологій та соціальних мереж у діяльності Котелевської публічної бібліотеки.....	40
РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ	45
3.1 Методика оцінювання та результативність краєзнавчої діяльності бібліотеки.	45
3.2 Соціальне партнерство як чинник підвищення ефективності краєзнавчої роботи.....	49
3.3. Рекомендації щодо вдосконалення стратегії бібліотеки з популяризації історії Котелевщини в інформаційно-культурному просторі.	55
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТОК А.....	74

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. ДБА – довідково-бібліографічний апарат;
2. ЕОМ – електронно обчислювальна машина;
3. КЗ – Комунальний заклад (наприклад, КЗ «Котелевська публічна бібліотека»);
4. ПТУ – професійно-технічне училище;
5. ЦБС – централізована бібліотечна система;
6. IFLA – Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ;
7. ISO – Міжнародна організація зі стандартизації;
8. PERSIST – проєкт ЮНЕСКО зі збереження цифрової спадщини;
9. UNESCO – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження Сучасний розвиток українського суспільства супроводжується глибокими соціокультурними змінами, що зумовлюють необхідність збереження історико-культурної спадщини як важливої складової національної пам'яті та духовної ідентичності. У цих умовах особливого значення набуває діяльність публічних бібліотек, які трансформуються з традиційних книгосховищ у сучасні соціокультурні центри громади та відіграють важливу роль у збереженні й популяризації культурних надбань. Особливої гостроти ця проблема набула в умовах повномасштабної російсько-української війни, яка супроводжується загрозою втрати культурних цінностей, руйнуванням пам'яток, вимушеним переміщенням населення, розривом соціальних зав'язків та ризиками послаблення історичної пам'яті. Водночас реформа децентралізації посилила роль територіальних громад у збереженні власної історико-культурної спадщини та актуалізувала потребу у формуванні локальної ідентичності й суспільної згуртованості. За таких умов особливого значення набуває краєзнавча діяльність публічних бібліотек, спрямована на збирання, збереження, вивчення та популяризацію матеріалів про історію, культуру, традиції та видатних особистостей рідного краю. Саме краєзнавство сприяє збереженню історичної пам'яті та зміцненню культурної самобутності територіальних громад. Попри значний науковий інтерес до проблем функціонування публічних бібліотек, питання організації та вдосконалення їхньої культурно-просвітницької діяльності з популяризації історії рідного краю в сучасних умовах потребують подальшого дослідження.

Стан наукового вивчення проблеми. Теоретико-методологічні засади культурно-просвітницької діяльності бібліотек досліджували такі науковці, як О. В. Матвійчук, Н. Г. Солонська, Т. В. Сидоренко, І. Бірюкова, О. Є. Матвійчук, І. Березанська, П. Дрок. Питання краєзнавчої роботи бібліотек висвітлено у працях Т. Гранчак, О. Гончарова, Л. І. Лупіки. Однак, попри значний науковий доробок, питання оцінки ефективності та

вдосконалення культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек територіальних громад з популяризації історії рідного краю потребують подальшого вивчення та впровадження нових форм роботи, що й обумовило вибір теми кваліфікаційної роботи.

Метою кваліфікаційної роботи є визначення ефективності та можливих напрямів удосконалення культурно-просвітницької діяльності Комунального закладу «Котелевська публічна бібліотека» Котелевської селищної ради з популяризації історії рідного краю.

Мета роботи передбачає розв’язання таких дослідницьких завдань:

1. Проаналізувати наукові підходи до визначення сутності культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек.
2. Визначити основні напрями, форми та методи культурно-просвітницької роботи з краєзнавства в сучасних умовах.
3. Проаналізувати практичний досвід діяльності Котелевської публічної бібліотеки з популяризації історії рідного краю.
4. Розробити практичні рекомендації щодо підвищення ефективності культурно-просвітницької діяльності бібліотеки з популяризації історії рідного краю.

Об’єктом дослідження є культурно-просвітницька діяльність публічних бібліотек.

Предметом дослідження є ефективність культурно-просвітницької діяльності Котелевської публічної бібліотеки з популяризації історії рідного краю.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів: аналіз та синтез – для опрацювання наукової літератури та нормативно-правових документів; системний підхід – для визначення сутності та структури культурно-просвітницької діяльності бібліотек; порівняльний аналіз – для зіставлення українських та міжнародних стандартів; статистичний метод – для обробки даних про діяльність бібліотеки; метод

контент-аналізу – для дослідження змісту офіційних документів бібліотеки, програм розвитку, звітів, публікацій у соціальних мережах та інформаційних матеріалів з метою виявлення основних напрямів, тенденцій і пріоритетів культурно-просвітницької роботи; метод моделювання – для розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення діяльності бібліотеки, зокрема створення маршрутів екскурсій та інноваційних форм роботи з молоддю; узагальнення – для формулювання висновків та рекомендацій.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні культурно-просвітницької діяльності Котелевської публічної бібліотеки з популяризації історії рідного краю в умовах цифровізації та сучасних суспільних викликів. У роботі систематизовано основні проблеми організації краєзнавчої діяльності бібліотеки, уточнено підходи до оцінювання її ефективності за ресурсним, процесуальним та результативним аспектами, а також визначено перспективні напрями розвитку краєзнавчої роботи публічних бібліотек територіальних громад.

Практичне значення роботи полягає в розробленні рекомендацій щодо вдосконалення культурно-просвітницької діяльності Котелевської публічної бібліотеки. Зокрема, запропоновано впровадження інноваційних форм роботи з молоддю, створення вебсайту та електронного каталогу краєзнавчих ресурсів, оцифрування найбільш цінних матеріалів, активізацію діяльності в соціальних мережах та розширення співпраці з місцевими закладами культури й освіти. Запропоновані рекомендації можуть бути використані в діяльності інших публічних бібліотек територіальних громад.

Апробація результатів дослідження. Окремі аспекти та положення роботи зреалізовано на X Міжнародній науково-практичній конференції «Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми та перспективи» (м. Полтава, 25 листопада 2025 р., Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка») та XI

Всеукраїнській науковій студентській конференції «Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері» (м. Вінниця, 09 квітня 2026 р., Донецький національний університет імені Василя Стуса). Результати дослідження висвітлено в тезах доповідей:

1. Лугова Руслана. Вплив бібліотек на формування інформаційної культури молоді у глобалізованому комунікаційному просторі. *Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми та перспективи* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 25 листопада 2025 р.). Полтава : Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2025. С. 216–220 [32].

2. Лугова Руслана. Сучасні підходи до оцінки культурно-просвітницької діяльності бібліотек. *Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері* : збірник матеріалів XI Всеукраїнської наукової студентської конференції (м. Вінниця, 09 квітня 2026 р.) / ред. кол. Г. П. Лукаш, О. М. Анісімова та ін. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2026. С. 86–89 [31].

Структура бакалаврської роботи підпорядкована меті дослідження і складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та джерел із 52 найменувань, 8 рисунків, 2 таблиць, 1 додатку. Загальний обсяг – 75 сторінок.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК

1.1 Сутність культурно-просвітницької діяльності бібліотек у сучасному соціокультурному просторі

Сучасне українське суспільство під впливом глобалізації, цифровізації та соціальних змін дедалі більше потребує інституцій, здатних зберігати національну культурну спадщину та формувати історичну пам'ять. Однією з таких інституцій є публічна бібліотека, яка в сучасних умовах трансформується з пасивного сховища документів на активний соціокультурний центр, що інтегрується в суспільні процеси та впливає на розвиток громади. Вона не лише збирає та зберігає документальні джерела культурної спадщини, але й активно сприяє її популяризації через культурно-просвітницьку діяльність.

Цю трансформацію підтверджують дослідження провідних українських науковців. Зокрема, О. В. Матвійчук підкреслює, що бібліотеки поступово трансформуються з традиційних книгосховищ у відкриті соціокультурні та комунікаційні центри, які забезпечують не лише доступ до інформації – як документної, так і фактографічної, а й створюють умови для культурного розвитку особистості та суспільства [34, с. 6-7].

Розвиваючи цю думку, Н. Солонська зазначає, що сьогодні для бібліотек настав період активного пошуку нових концепцій і моделей спілкування з суспільством через різні комунікаційні канали. На її думку, саме культурно-просвітницька діяльність є основою формування позитивного іміджу бібліотеки та її інтеграції в соціокультурний простір [46, с. 11].

Важливою ознакою цієї трансформації є поява нових, більш інтерактивних форм роботи. Як свідчать дослідження Т. Сидоренко, сучасна соціокультурна діяльність бібліотек охоплює національно-

патріотичне, краєзнавче, екологічне виховання, культурно-дозвілєву діяльність та соціальне партнерство. За результатами її опитування бібліотекарів півдня України, найбільш популярними формами роботи стають інтерактивні заходи, читацькі об'єднання, клуби за інтересами, а також «небібліотечні» формати (шоу, арт-кафе тощо) [45, с. 90]. Це свідчить про розширення функціонального спектра бібліотек у відповідь на виклики часу. У більш ранньому дослідженні дослідниця наголошувала на важливості збереження традиційних форм роботи, зокрема читацьких об'єднань, клубів за інтересами та інтерактивних заходів [44, с. 177]. Порівняння цих двох публікацій дає змогу простежити еволюцію поглядів на культурно-просвітницьку діяльність бібліотек: від акценту на традиційних формах до визнання необхідності впровадження інноваційних підходів.

У науковій літературі поняття «культурно-просвітницька діяльність» часто розглядають як синонімічне до «соціокультурної» та «масової роботи». І. Бірюкова узагальнює, що ці терміни характеризують діяльність бібліотек, спрямовану на формування гуманістичного світогляду, моральних та етичних цінностей через популяризацію найкращих надбань суспільства в галузях науки, культури, мистецтва та літератури [5, с. 2-3]. Найбільш повне визначення цього напрямку роботи пропонує О. Є. Матвійчук, яка трактує соціокультурну діяльність бібліотек як «систему дій і заходів, спрямованих на вдосконалення інтелектуального, матеріального та естетично-духовного стану суспільства шляхом доведення до різних соціальних груп наукових знань, естетичних і морально-етичних цінностей» [35, с. 1].

Культурно-просвітницька діяльність – це система заходів, спрямованих на поширення знань, формування світогляду, підвищення рівня культури та збереження духовних цінностей. Для публічних бібліотек ця діяльність охоплює організацію виставок, круглих столів, конференцій, літературних вечорів, майстер-класів, краєзнавчих експедицій, акцій пам'яті тощо.

Публічна бібліотека в цьому контексті виступає не лише посередником між книгою і читачем, а культурним центром громади, що сприяє розвитку національної ідентичності [2, с. 14].

Особливого значення в контексті нашого дослідження набуває краєзнавча діяльність як складова культурно-просвітницької роботи. Вона спрямована на збирання, збереження та популяризацію документів та матеріалів, що характеризують історію, культуру, традиції та персоналії конкретного регіону. Саме через організацію краєзнавчих заходів, зустрічей з громадськими діячами та створення локальних цифрових колекцій публічна бібліотека виступає не лише зберігачем історичної пам'яті, а й об'єднувальним центром для місцевої громади, формуючи почуття патріотизму та національної ідентичності.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що сучасна публічна бібліотека виконує функцію не лише інформаційного посередника, а й повноцінного соціокультурного центру. Дослідження наукових праць О. Матвійчук, Н. Солонської, Т. Сидоренко, І. Бірюкової доводять, що поняття «соціокультурна діяльність», «культурно-просвітницька діяльність» та «масова робота» є взаємопов'язаними і спрямованими на формування гуманістичного світогляду та задоволення культурно-освітніх потреб суспільства. Впровадження нових форм обслуговування – відкритого доступу до цифрових колекцій, віртуальних виставок, онлайн-екскурсій – дозволяє бібліотеці залишатися творчим, відкритим та безпечним середовищем для розвитку громадян [29, с. 29]. Перехід до нових інформаційних технологій розширює можливості бібліотеки, дозволяючи їй інтегруватися в сучасний простір, зберігаючи при цьому національні та культурні цінності.

1.2. Роль публічної бібліотеки у збереженні та популяризації історико-культурної спадщини регіону

Історико-культурна спадщина регіону – це не лише сукупність матеріальних і нематеріальних артефактів минулого. Це основа для формування національної свідомості, передачі духовного досвіду від покоління до покоління та підґрунтя для сталого розвитку місцевих спільнот. Публічна бібліотека як соціокультурний інститут, відкритий до кожного члена громади, історично виконує роль не лише сховища знань, але й активного осередку їх популяризації. Саме вона здатна акумулювати різні елементи місцевої історії: від давніх документів до сучасних цифрових свідчень та перетворити їх на дієвий ресурс регіонального розвитку.

Вітчизняні науковці наголошують, що в умовах глобалізації саме публічні бібліотеки залишаються тими осередками, що протидіють уніфікації культури. Як зазначає дослідниця Т. Гранчак, бібліотеки виступають фундаментальними соціальними інститутами, покликаними забезпечувати доступ до інформації та знань, а також відіграють вирішальну роль у формуванні історичної свідомості, вона доводить, що «бібліотеки репрезентують соціокультурний дискурс суспільства, активно впливають на формування світогляду, історичної пам'яті, національної свідомості» [11, с. 12]. Це твердження є вагомим у розумінні місії книгозбірень, адже краєзнавча діяльність у публічних бібліотеках охоплює широкий спектр завдань, спрямованих на збереження, вивчення та популяризацію історії, культури та традицій конкретного регіону.

Основні завдання та функції книгозбірень можна умовно поділити на кілька ключових напрямків:

1. Формування та збереження краєзнавчих фондів. Це передбачає: збір матеріалів – книги, періодичні видання, карти, фотографії, архівні документи, аудіовізуальні матеріали та інші джерела, які висвітлюють історію, природу, економіку та культуру регіону; поповнення фонду

творами та матеріалами місцевих авторів, які часто є унікальними та не мають широкого поширення за межами регіону.

2. Інформаційне обслуговування користувачів. Бібліотеки активно задовольняють інформаційні запити користувачів щодо краєзнавчої тематики: надання інформаційних довідок про історичні події, визначні місця, видатних осіб регіону; створення спеціалізованих краєзнавчих каталогів і рекомендаційних списків літератури.

3. Науково-дослідницька діяльність. Публічні бібліотеки виступають як осередки наукових досліджень місцевої історії та культури: проведення власних досліджень, зокрема з використанням архівних документів; залучення науковців, краєзнавців та громадських активістів до обговорення актуальних питань регіональної історії та культури; написання або укладання книг, статей, збірників про рідний край.

4. Просвітницька діяльність. Організація виставок, лекцій, презентацій книг, краєзнавчих конкурсів, краєзнавчих гуртків і клубів, туристичних маршрутів та екскурсій тощо.

5. Оцифрування та створення електронних ресурсів. У сучасних умовах важливим завданням публічних бібліотек є створення доступу до краєзнавчих матеріалів у цифровому форматі: сканування книг, рукописів, фотографій для створення електронних копій; розробка краєзнавчих сайтів та блогів для популяризації місцевих матеріалів і спілкування з користувачами.

6. Співпраця з громадами та організаціями: проведення занять, уроків і досліджень для школярів та студентів; залучення місцевих мешканців до збору матеріалів та реалізації краєзнавчих проєктів тощо [10].

Важливо, що ці сучасні завдання мають глибоке історичне коріння. Вони повністю співпадають з головними напрямками формування бібліотечного краєзнавства, визначеними на Першій конференції наукових бібліотек України в 1925 році. Тоді ця робота була визначена пріоритетною для публічних бібліотек, а центрами українознавства та краєзнавства мали

стати державні наукові бібліотеки. На їхній базі передбачалося створення краєзнавчих відділів, на які покладались чіткі завдання:

- збирати, обробляти та зберігати краєзнавчі та місцеві документи;
- організовувати бібліографічну роботу;
- розробляти окремі питання українознавства;
- проводити різноманітні кампанії, влаштовувати виставки, лекції з питань краєзнавства;
- створювати краєзнавчі гуртки з вивчення рідного краю;
- налагоджувати тісні координаційні зв'язки з краєзнавчими комісіями на місцях, а в разі їх відсутності – очолювати масовий рух у своєму краї;
- популяризувати літературу з питань продуктивних сил і народного господарства України [26].

Звісно, серед завдань, визначених у 1925 році, відсутній пункт про «оцифрування та створення електронних ресурсів». Причина цілком об'єктивна, на той час комп'ютерні технології не були розвинені (перша ЕОМ з'явилася лише в 1946 році, коли у США був запущений перший у світі програмований електронний комп'ютер ENIAC [40]). Однак було б помилково вважати, що оцифрування це – принципово нова, не властива для класичного бібліотечного краєзнавства функція. Насправді воно є технологічним оновленням таких уже усталених напрямів діяльності, як збереження фондів через створення страхових електронних копій, бібліографічної роботи через електронні каталоги та бази даних, популяризації через веб-сайти, блоги та соціальні мережі. Таким чином, оцифрування не порушує тяглості бібліотечного краєзнавства, а, навпаки, забезпечує його адаптацію до викликів ХХІ століття, зберігаючи головну мету – збереження та популяризацію історико-культурної спадщини регіону.

Сьогодні краєзнавча робота книгозбірень має комплексний характер і розвивається за такими напрямками, як: інформаційний, освітній, культурно-просвітницький, інтелектуально-дозвільний. Це передбачає:

- багатопланову роботу з первинними та вторинними (повнотекстовими та бібліографічними) краєзнавчими документами;
- вивчення історії, традицій рідного краю та пошук раніше невідомих свідчень про нього;
- співпрацю з людьми, зацікавленими у відновленні та створенні комплексу знань про малу батьківщину та її жителів [26].

Як зазначає О. Є. Матвійчук, публічна бібліотека виступає соціокультурним інститутом, який забезпечує збереження культурної спадщини, організацію культурного дозвілля та позашкільну соціалізацію особистості [35, с. 135]. Саме через краєзнавчі ініціативи публічна бібліотека безпосередньо інтегрується в життя територіальної громади, а її діяльність набуває конкретного, локального виміру.

Справедливість цих тверджень особливо гостро проявилася в умовах повномасштабної російсько-української війни. Коли постала загроза фізичному знищенню краєзнавчих колекцій, публічні бібліотеки розширили свої функції, додавши до них антикризове документування спадщини. Йдеться, зокрема, про термінове оцифрування та евакуацію унікальних матеріалів із зон бойових дій, створення архівів усних свідчень очевидців (від переміщених осіб до військовослужбовців), фіксацію пошкоджень або руйнувань пам'яток історії та архітектури, а також збереження локального цифрового контенту, який може безповоротно зникнути [16, с. 135-136].

У цілях безпеки Міністерство культури України неохоче ділиться подробицями роботи зі збереження культурної спадщини. Точно відомо, що кожна державна чи то центральна бібліотека, мають свій «червоний список» власної колекції (найбільш цінних фондів), об'єкти якої в разі небезпеки підлягають евакуації в пріоритетному порядку. Адже під час запланованого переміщення є можливість добре підготуватися – забезпечити матеріально-

технічну базу та організувати персонал [7]. Отже, особлива роль краєзнавчої роботи в умовах війни набуває додаткової функції, фізичного порятунку спадщини.

Як зазначає О. Гончаров, ще у 1920-х роках наукова тенденція в українському краєзнавстві передбачала поєднання академічних установ із місцевими дослідниками, а збирання бібліотек при краєзнавчих комісіях наукових товариств – зокрема при Всеукраїнській академії наук вважалося першочерговим завданням [9, с. 197]. Сучасна публічна бібліотека успадкувала цю місію, виступаючи тим осередком, де зберігається, систематизується та популяризується історико-культурна спадщина регіону вже понад століття.

Варто зазначити, що повнота реалізації окреслених функцій залежить від рівня бібліотеки. Обласні, універсальні, наукові бібліотеки мають ресурс для виконання всього спектра завдань, включно з науково-дослідницькою діяльністю та системним оцифруванням унікальних фондів. Для бібліотек цього рівня такі функції є основними. Натомість публічні бібліотеки територіальних громад (селищні, сільські) зосереджуються переважно на популяризації краєзнавчих знань, збиранні матеріалів локальної історії та просвітницькій роботі з громадою, що не зменшує їхньої ваги у формуванні історичної свідомості на місцевому рівні.

1.3. Нормативно-правове регулювання та стратегічні напрями діяльності книгозбірень з популяризації краєзнавчих знань

Нормативно-правовою основою краєзнавчої діяльності публічних бібліотек є наказ Міністерства культури і мистецтв України від 11 червня 1996 р. № 314, в якому затверджено «Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України» (далі – Положення про краєзнавство). Мета цього документа – удосконалення краєзнавчої діяльності публічних бібліотек, уточнення її змісту та основних

завдань. Ця мета співвідноситься з положеннями міжнародних стандартів у сфері управління знаннями та бібліотечної справи. Зокрема, Маніфест IFLA/UNESCO про публічну бібліотеку (2022) проголошує публічну бібліотеку «живою силою для освіти, культури та інформації», а Маніфест IFLA/UNESCO про мультикультурну бібліотеку (Multicultural Library Manifesto) (2009) наказує бібліотекам «виділяти ресурси для збереження культурного вираження народів та спадщини» [52, с. 1]. Таким чином, українське Положення про краєзнавство відповідає світовим трендам, однак, на відміну від міжнародних документів, воно не пропонує механізмів залучення самої громади до процесу створення краєзнавчих знань». Згідно з цим документом (пункт 1.2.) «краєзнавча діяльність бібліотек – один із провідних напрямів бібліотечної роботи – передбачає виявлення, збирання і організацію загальнодоступного користування інформацією про певну місцевість (край), зафіксованою у документах» [41, ст. 3-4].

У пункті 1.3 Положення перераховані головні завдання краєзнавчої діяльності бібліотек, які сприяють:

- соціальному, економічному, культурному розвитку краю;
- охороні і раціональному використанню природних багатств і культурної спадщини краю;
- всебічному вивченню і науковому дослідженню краю;
- формуванню національної свідомості, вихованню поваги до історії і культури краю;
- розвитку творчих здібностей особистості на основі місцевих традицій та професійного мистецтва [41].

Ці завдання охоплюють як інформаційно-документальну, так і культурно-просвітницьку функцію краєзнавчої діяльності.

У Положенні про краєзнавство встановлено, що краєзнавча робота окремої публічної бібліотеки ведеться відповідно до її статуту (положення). Тому у статуті чи в положенні про публічну бібліотеку має бути зафіксовано у загальних рисах, що вона здійснює краєзнавчу діяльність. Відповідно до

пункту 2.1.1. Положення про краєзнавство «краєзнавчу роботу здійснюють спеціальні структурні підрозділи (відділи, сектори) або працівники, які відповідають за цю ділянку роботи, – за участі та в координації з усіма підрозділами, на основі фондів і довідково-бібліографічного апарату бібліотек» [41].

Таким чином, у публічній бібліотеці має бути відділ чи сектор краєзнавства (назва має бути дещо іншою) і, відповідно, розроблене і затверджене Положення про нього, де прописуються основні завдання відділу чи сектору; конкретний зміст його роботи; структура цього підрозділу; керівництво відділом чи сектором. Якщо за краєзнавчу роботу відповідає лише окремий працівник (за участю та в координації з усіма підрозділами бібліотеки), то у посадовій інструкції такого працівника це повинно бути обов'язково прописано. У сільських бібліотеках-філіях, де, зазвичай, працює один працівник, здійснення краєзнавчої роботи (як і усієї іншої) покладене на цього працівника, і це теж повинно бути зафіксовано у його посадовій інструкції.

У Законі України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» також прописані такі вимоги до публічних бібліотек в територіальних громадах області:

1) формують краєзнавчий фонд: у публічній бібліотеці – у повному складі; у філіях (якщо вони є) – документів про регіон, який обслуговують;

2) організовують довідково-бібліографічний апарат (ДБА):

- зведену краєзнавчу картотеку (каталог) в публічній бібліотеці та краєзнавчі картотеки (каталоги) в бібліотеках-філіях;

- фонд довідкових і бібліографічних посібників краєзнавчого змісту; архів виконаних довідок краєзнавчої тематики;

- фактографічні картотеки з питань історії, культури, економіки, екології краю;

3) здійснюють бібліотечно-бібліографічне обслуговування з питань краєзнавства;

4) популяризують документи про край, поширюють інформацію про його історичні, природничі, економічні, політичні, географічні, культурні та інші особливості;

5) беруть участь в експериментальних розробках і впровадженні результатів наукових досліджень з питань бібліотечного краєзнавства;

6) координують краєзнавчу діяльність бібліотек громади, поширюють кращий досвід роботи, співпрацюють з навчальними закладами, культурно-освітніми установами, громадськими організаціями і товариствами, краєзнавчими осередками [1].

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика нормативно-правового регулювання краєзнавчої діяльності бібліотек (національний та міжнародний вимір)

Критерій порівняння	Українська нормативна база (Закон України, Наказ МКМУ №314)	Міжнародні стандарти (ISO, IFLA, UNESCO)
Фокус регулювання роботи організацій	Структурний: визначення організаційної структури (відділи, сектори, посадові інструкції), формування фондів, ведення ДБА.	Процесний та ціннісний, управління знаннями відбувається як циклічний процес, захист культурної спадщини як місія.
Роль громади	Пасивна (як «користувач», «об'єкт обслуговування»). Громада згадується лише в контексті «співпраці з громадськими організаціями».	Активна (як «носіє знань», «співтворець»). Вимагається залучення громади до створення ресурсів та навчання.
Етичний аспект	Не прописаний. Імпліцитно присутній у формулюванні «формування національної свідомості», але без конкретних механізмів.	Прямо прописаний. Захист традиційних знань від неправомірного використання, повага до культурної ідентичності, уникнення колоніального підходу.

Продовження таблиці 1.1

Цифрова складова роботи	Відсутня. Документ 1996 року не враховує цифрові реалії (електронні публікації, оцифрування, онлайн-доступ).	Детально регламентована (UNESCO/PERSIST Guidelines: відбір, оцифрування, довгострокове збереження цифрової спадщини).
Статус офіційного документа	Національний нормативно-правовий акт (обов'язковий для виконання в бібліотечній системі країни).	Рекомендаційні стандарти, маніфести, декларації, що мають моральний авторитет.

Розроблено автором за матеріалами [41, 51]

Як результат порівняння відомостей з таблиці, українське регулювання орієнтоване на формальну структуру, тоді як міжнародні стандарти – на цінності та процеси.

Окрім профільного Положення, краєзнавча діяльність бібліотек базується на загальних засадах, визначених Законом України «Про бібліотеки та бібліотечну справу». В статті 1 він визначає бібліотеку як «інформаційний, культурний, освітній заклад, що забезпечує акумуляцію і загальнодоступність документально-інформаційних ресурсів, який містить знання». Саме ця норма легітимізує збереження та популяризацію краєзнавчих фондів, як одну з ключових функцій публічної бібліотеки. Стаття 4 цього Закону відносить до основних напрямів державної політики в галузі бібліотечної справи «створення умов для зберігання бібліотечних фондів, їх комплектування». Ця норма безпосередньо стосується краєзнавчих фондів, які потребують особливих умов зберігання через свою унікальність та часто – фізичну вразливість. Стаття 5 Закону гарантує громадянам «право на доступ до бібліотечних фондів та одержання бібліотечних послуг» незалежно від «походження, соціального і майнового

стану, расової і національної належності, мови, місця проживання». Ця норма є важливим правовим підґрунтям для популяризації краєзнавчих знань – вона зобов’язує бібліотеки робити краєзнавчі фонди доступними для всіх членів територіальної громади [1, ст. 4-5].

Отже, Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» не лише визначає загальні засади діяльності бібліотек, але й містить конкретні норми, які зобов’язують бібліотеки створювати умови для зберігання краєзнавчих фондів, гарантують доступ до них усім громадянам.

Водночас, аналіз чинного нормативно-правового поля виявив низку прогалин, які стримують розвиток краєзнавчої діяльності. По-перше, Положення про краєзнавчу роботу (1996 рік) не враховує оцифрування фондів, електронних каталогів, онлайн-доступу до краєзнавчих ресурсів. По-друге, українське регулювання зосереджується на структурних аспектах управління (наявність відділу, посадових інструкцій, картотек), залишаючи поза увагою управління знаннями як циклічним процесом, залучення громади до створення спільного контенту. По-третє, етичний вимір роботи з локальною спадщиною (повага до носіїв знань, захист авторських прав) у вітчизняних документах не прописаний, на відміну від міжнародних стандартів IFLA.

Окрім нормативно-правового регулювання, важливим для подальшого розвитку публічних бібліотек є Стратегія розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2023 р. № 190-р [50]. Цей документ визначає бібліотеки як «один із базових елементів суспільного розвитку і таких його складових, як культура, наука і освіта» та окреслює стратегічні напрями, що мають безпосереднє відношення до популяризації краєзнавчих знань.

Серед ключових стратегічних напрямів, закріплених у документі, висвітлені ті, що корелюють із завданнями з краєзнавчої діяльності:

1. Актуалізація бібліотечних фондів та забезпечення доступу до книги. Стратегія передбачає «забезпечення на постійній основі актуалізації фондів публічних бібліотек» та «забезпечення формування оптимальної мережі публічних бібліотек, яка б задовольняла потреби територіальних громад». Для краєзнавчої роботи це означає необхідність системного поповнення фондів літературою про історію та культуру регіону, а також збереження наявних, часто унікальних, місцевих матеріалів.

2. Інформатизація та цифрова трансформація бібліотек. Документ ставить завдання «забезпечення комп'ютеризації та інтернетизації бібліотек» із досягненням показника не менше 70% бібліотек, що мають доступ до Інтернету. У контексті краєзнавства це відкриває можливості для створення електронних краєзнавчих колекцій, ведення тематичних рубрик у соціальних мережах та забезпечення віддаленого доступу до локальної історичної інформації.

3. Формування звички та потреби в читанні як дозвілленої практики. Стратегія наголошує на «популяризації читання як чинника розвитку критичного мислення та інструменту досягнення успіху у навчанні та житті». Краєзнавча література може стати ефективним засобом реалізації цього завдання, особливо серед дітей та молоді, для яких історія рідного краю постає як конкретна, емоційно забарвлена основа для формування історичної свідомості.

4. Читання як засіб інклюзії та соціальної адаптації. В умовах воєнного стану Стратегія окремо визначає «використання читання як засобу роботи із вразливими групами населення, зокрема особами з посттравматичним стресовим розладом». Для публічних бібліотек, які працюють із внутрішньо переміщеними особами, ветеранами, людьми похилого віку, краєзнавча діяльність може виконувати не лише просвітницьку, а й реабілітаційну функцію.

5. Кадрове забезпечення. Стратегія констатує наявність кадрової проблеми («недостатня підготовка фахівців, брак системи винагород та

престижності галузі») та передбачає «підвищення обізнаності бібліотекарів щодо способів залучення різних вікових груп до читання». Для краєзнавчої роботи це означає необхідність опанування бібліотекарями сучасних методик проведення краєзнавчих заходів та роботи з цифровими ресурсами [50].

Реалізація Стратегії розвитку читання відбуватиметься у три етапи:

1. 2023-2025 рр. – важлива роль відведена заходам відновлення і захисту українського книжкового ринку та бібліотечної сфери. Забезпечення формування оптимальної мережі публічних бібліотек. Забезпечення на постійній основі актуалізації фондів публічних бібліотек та бібліотек закладів освіти. Забезпечення інформатизації публічних бібліотек та бібліотек закладів освіти.

2. 2026-2028 рр. – другий етап передбачає продовження виконання розпочатих на першому етапі завдань та запровадження нових заходів, спрямованих на посилення ролі читання в українському суспільстві як необхідної складової життєвого успіху кожної людини та соціально-економічного розвитку держави в цілому. Результатами другого етапу повинні стати: підвищення рівня читацького інтересу серед усіх читацьких аудиторій та посилення ролі читання в розвитку критичного та креативного мислення здобувачів освіти; читання сприймається в суспільстві як інструмент кар'єрного зростання та саморозвитку; приватний, громадський та державний сектори активно долучаються до промоції читання для усіх категорій населення, зокрема незахищених верств населення або людей, що потребують ресоціалізації; активізація книжкового ринку та його учасників.

3. 2029-2032 рр. – виконуються ті завдання, розв'язання яких розпочато на першому та другому етапах реалізації Стратегії, а також здійснюються заходи, визначені планом реалізації третього етапу Стратегії. Серед основних результатів третього етапу повинні стати:

- системна актуалізація бібліотечних фондів;

- забезпечення цифрової доступності книжок та інформації про книжки (каталоги в бібліотеках);
- формування оптимальної мережі публічних бібліотек, відновлення та створення поліфункціонального простору в бібліотеках та активна інформатизація бібліотечних закладів, розширення функціоналу бібліотек для забезпечення створення передумов для професійного зростання та розвитку особистості [50].

Таким чином, якщо Положення про краєзнавчу роботу (1996 р.) визначає структурно-організаційні засади краєзнавчої діяльності, то Стратегія розвитку читання до 2032 року задає стратегічні орієнтири – цифровізацію, оновлення фондів, інклюзивність та кадровий розвиток. Крім того, Стратегія передбачає досягнення кількісних показників, серед яких для краєзнавчої діяльності найбільш значущими є щорічне оновлення фондів публічних бібліотек (з 0,1% у 2023-2025 рр. до 2% у 2029-2032 рр.) та забезпечення доступу до Інтернету для не менш як 70% бібліотек [50].

Отже, національна нормативно-правова база створює достатнє підґрунтя для організації краєзнавчої роботи на рівні окремої бібліотеки, однак потребує оновлення та гармонізації з міжнародними підходами (зокрема, стандартами ISO 30401, Маніфестом IFLA про публічну бібліотеку, керівництвом UNESCO/PERSIST). Особливої актуальності це питання набуває в контексті реформи децентралізації, коли публічні бібліотеки можуть втрачати свою суб'єктність, об'єднуючись із закладами культури клубного типу в центри культури і дозвілля.

РОЗДІЛ 2. КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ КЗ «КОТЕЛЕВСЬКА ПУБЛІЧНА БІБЛІОТЕКА» З ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ

2.1 Загальна характеристика та ресурсний потенціал Котелевської публічної бібліотеки

Котелевська публічна бібліотека (нині Комунальний заклад «Котелевська публічна бібліотека» Котелевської селищної ради) розпочала свою діяльність ще на початку ХХ століття. Перша бібліотека була створена у 1908 році при Котелевському сільськогосподарському товаристві. Громада Котельви прагнула майбутнє життя зробити кращим, заможним, тому створюються різні громадські об'єднання, товариства. Офіційне відкриття бібліотеки відбулося 18 грудня 1909 року, саме тоді губернатор Харківської губернії, до складу якої входила тоді Котельва, дав дозвіл на початок книговидачі. Користуватися послугами бібліотеки могли всі охочі безкоштовно. На 1 січня 1911 року брали журнали книгозбірні 535 осіб. Їм було видано 1238 екземплярів журналів, брошур на сільськогосподарську тематику. Розпорядок видачі літератури з 11:00 до 16:00 години. При канцелярії товариства була організована читальня, яка працювала з 9 годин ранку. Фонди бібліотеки поповнювали за рахунок грошової допомоги Охтирської управи та пожертвувань передової інтелігенції. На 1 січня 1911 року у книгозбірні числилося книг на суму 163 крб. 46 коп. У 1912 році Харківська «Южно-Русская сельскохозяйственная газета» писала, що у Котелевського сільськогосподарського товариства найбільша серед подібних у губернії товариств бібліотека, яка налічує понад 2000 книг та брошур [15].

Упродовж подальшого розвитку бібліотека неодноразово змінювала умови своєї діяльності відповідно до суспільно-політичних змін. У 1920-х роках бібліотечні заклади брали участь у кампанії з ліквідації

неписьменності, яка офіційно розгорнулася в Україні після 1921 року. Важливу роль у поширенні книги та знань відігравали хати-читальні, що діяли на території сільських рад.

У післявоєнний період бібліотечне обслуговування населення Котельви було відновлено, а в 1978 році внаслідок централізації бібліотечної мережі Котелевського району бібліотека набула статусу центральної районної бібліотеки. Після адміністративно-територіальних змін та реформування мережі закладів культури зараз вона функціонує як Комунальний заклад «Котелевська публічна бібліотека» Котелевської селищної ради.

Сьогодні управління бібліотекою здійснює директор, який призначається Котелевською селищною радою. Бібліотека працює під керівництвом відділу культури, спорту та туризму Котелевської селищної ради, що відображено на рис. 2.1.

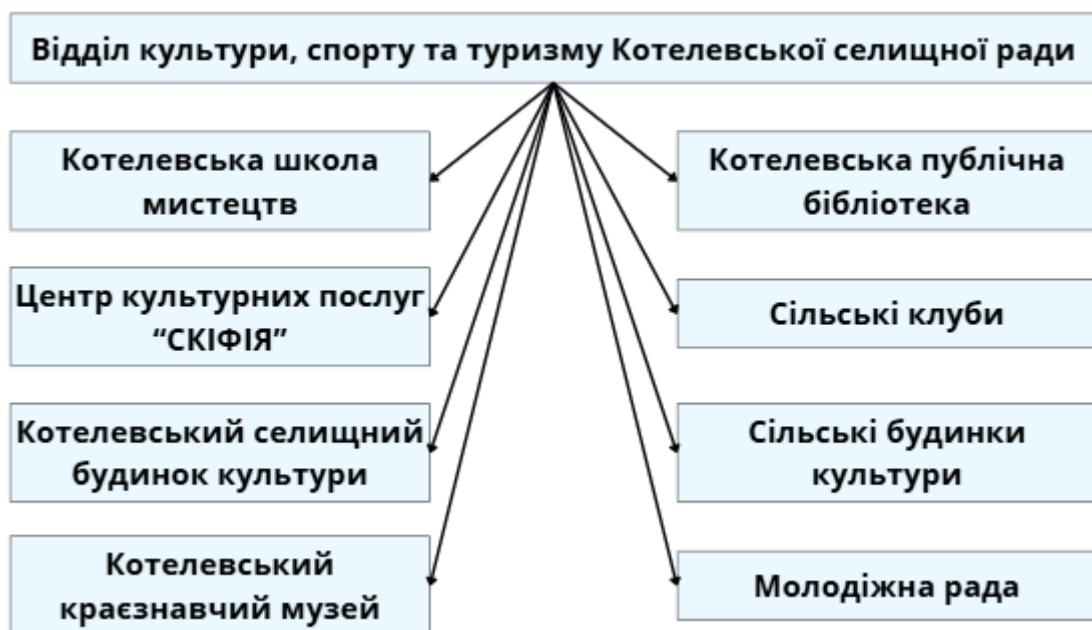

Рис. 2.1 – Місце бібліотеки в системі управління Котелевської селищної ради. Розроблено автором за матеріалом [15]

Водночас КЗ «Котелевська публічна бібліотека» підпорядковані шість бібліотек-філіалів, що видно на рис. 2.2.

Рис. 2.2 – Особливості управління Котелевською публічною бібліотекою. Розроблено автором за матеріалом [15]

Організаційна структура бібліотеки побудована за функціональним принципом. Основними підрозділами є:

- відділ обслуговування (абонемент) – безпосередня робота з читачами, видача та приймання літератури;
- відділ комплектування та обробки літератури – формування бібліотечного фонду, каталогізація, систематизація видань, списання літератури;
- методичний відділ – координація роботи бібліотек-філій, аналіз бібліотечного обслуговування.

Варто зазначити, що спеціалізованого відділу або окремого фахівця виключно з краєзнавчої роботи в структурі бібліотеки не передбачено. Відповідальність за цей напрям покладено на всіх працівників бібліотеки, ця робота прописана в посадових інструкціях, щоб весь колектив проводив заходи краєзнавчого характеру разом, або за ініціативою одного чи двох працівників. Це є типовою ситуацією для публічних бібліотек територіальних громад.

Нині бібліотечний фонд КЗ «Котелевська публічна бібліотека» Котелевської селищної ради становить 22722 примірників українською мовою. Бібліотека передплачує 14 назв газет та 7 назв журналів. До послуг читачів довідково-бібліографічний апарат. Він включає алфавітний та системний каталог, в яких систематизовано всю наявну літературу, зокрема й краєзнавчу, окремо є краєзнавча картотека статей. Крім того, у бібліотеці ведеться зведений краєзнавчий каталог, який, однак, містить лише бібліографічні описи (цитування) літератури, опублікованої в газетних публікаціях. Це ускладнює повноцінний пошук за краєзнавчою тематикою, оскільки каталог не дає вичерпної інформації про всі наявні документи з історії краю.

Складовою довідково-бібліографічного апарату є архів виконаних довідок, де накопичується досвід бібліографічної роботи та фіксуються найбільш поширені запити користувачів краєзнавчого спрямування.

Ресурсний потенціал Котелевської публічної бібліотеки визначається її матеріально-технічною базою. Для обслуговування відвідувачів у бібліотеці є 5 персональних комп'ютерів з доступом до Інтернету. У розпорядженні працівників перебувають ще 3 комп'ютери, які використовуються для виконання професійних завдань. Користувачі можуть безкоштовно скористатися комп'ютерною технікою для пошуку інформації, доступу до державних онлайн-сервісів, роботи з електронними ресурсами.

Комп'ютери були отримані бібліотекою у 2012 році в межах програми «Бібліоміст» української ініціативи в рамках проекту «Глобальні бібліотеки» благодійного Фонду Білла та Мелінди Гейтс. Одним із ключових результатів участі Котелевської бібліотеки в програмі стало системне підвищення кваліфікації персоналу. Загалом за період 2012–2016 років його пройшли 30 працівників бібліотеки. Бібліотекарі опанували навички роботи з комп'ютерною технікою, пошуку інформації в Інтернеті, використання електронних сервісів та надання консультацій відвідувачам. Це укріпило кадрове підґрунтя для цифровізації бібліотечних процесів.

Бібліотека має Wi-Fi з вільним доступом, що дозволяє відвідувачам підключати власні пристрої до мережі Інтернет, також у наявності принтер для друку та копіювання документів, що розширює спектр послуг для користувачів [3].

Важливим стратегічним документом, що визначає перспективи розвитку бібліотеки та її краєзнавчої діяльності, є «Програма розвитку культури та туризму Котелевської селищної територіальної громади на 2026-2028 роки». Програма, затверджена рішенням сесії Котелевської селищної ради, безпосередньо передбачає низку заходів, що стосуються вдосконалення бібліотечної справи та популяризації історико-культурної спадщини регіону [42, с. 5].

Зокрема, Програма спрямована на:

- збереження історико-культурної та природно-заповідної спадщини Котелевської селищної ради;
- підтримку у виданні кращих творів місцевих авторів та книг краєзнавчого характеру;
- поповнення та оновлення книжкових фондів бібліотек художньою, документальною та іншою літературою;
- покращення матеріально-технічної бази бібліотек для забезпечення прав громадян на якісне бібліотечне обслуговування;
- підвищення рівня доступу населення до інформації та культурних цінностей України й світу.

Таким чином, Програма розвитку культури та туризму на 2026-2028 роки створює нормативно-правове підґрунтя для модернізації Котелевської публічної бібліотеки, зокрема для оновлення краєзнавчого фонду, підтримки місцевих авторів та покращення матеріально-технічного забезпечення, що безпосередньо впливає на якість популяризації історії рідного краю [42, с. 3-4].

Аналіз ДБА засвідчує, що, попри наявність окремого краєзнавчого каталогу, його обмежений зміст (лише газетні публікації) не дозволяє вести

системний пошук за всіма краєзнавчими документами. Це вказує на необхідність удосконалення каталогізації краєзнавчих матеріалів та створення єдиного електронного ресурсу з історії Котелевщини.

2.2. Традиційні та інноваційні форми культурно-просвітницької роботи бібліотек з краєзнавства

Краєзнавча діяльність публічних бібліотек є одним із пріоритетних напрямів, який надає закладу місцевого колориту, регіональної специфіки. Вона спрямована на формування, збереження та популяризацію документів про певну місцевість, сприяє відновленню історичної пам'яті та становленню національної свідомості громади.

Форми культурно-просвітницької роботи з краєзнавства поділяються на традиційні (перевірені десятиліттями практичної діяльності книгозбірні) та інноваційні (зумовлені цифровізацією суспільства). За усталеною в бібліотекознавстві класифікацією, виокремлюють такі форми:

1. Виставкова робота – це найпоширеніший спосіб популяризації краєзнавчих документів, до неї належать:

- постійно діючі книжкові виставки («Наше місто/село», «Наш район»), які знайомлять з історією, природою, економікою краю;
- тематичні виставки (до знаменних дат, присвячені окремим подіям або особам);
- виставки-експозиції, де поряд із книгами експонуються предмети побуту, фотографії.
- виставки-колажі (поєднання тексту, зображень, цитат), виставки-подорожі, виставки-вікторини, інформаційні вітрини.

2. До масових заходів, які часто мають комплексну форму проведення, відносять краєзнавчі дні (тижні, місячники), краєзнавчі читання, виступи з презентацією, диспути, літературні вечори, конкурси на кращого знавця

краю, «гра мандрівка» по рідному краю, клуби та об'єднання краєзнавців [27, с. 16-17].

3. Дослідницькі та пошукові форми, передбачають залучення громади до активної діяльності:

- краєзнавчі екскурсії, мандрівки, походи – безпосереднє вивчення пам'яток;
- екскурси-дослідження, історичні екскурси – поєднання розповіді з пошуковою роботою;
- генеалогічні дослідження – допомога у вивченні історії родини;
- створення літописів, тематичних альбомів, папок із газетними вирізками.

Публічні бібліотеки перебувають у постійній динаміці, шукають та впроваджують нові послуги й форми обслуговування широких верств населення. Найбільш поширеними є: презентаційні матеріали, 3D-екскурсії, віртуальні виставки, відеолекції, онлайн-семінари, онлайн-діалоги, дистанційні форми навчання, відеоуроки, відкритий доступ до цифрових колекцій та інші. Такі форми бібліотечного обслуговування відкривають перед сучасною людиною дуже багато переваг і можливостей, формуючи таким чином духовний та інтелектуальний потенціал [8, с. 19].

Різноманіття форм дозволяє бібліотеці охоплювати різні вікові та соціальні групи. Вибір конкретної форми залежить від наявних ресурсів (фондів, технічного оснащення), аудиторії та творчої ініціативи бібліотекарів.

Перше враження про фонди бібліотеки користувач отримує, зазвичай, з представлених книжкових виставок. Сучасна бібліотечна практика пропонує надзвичайно широкий спектр виставкових форм, що можуть знайти застосування в наочній пропаганді краєзнавчих документів (виставка-реклама, виставка-колаж, виставка-спогад, виставка-диспут, виставка-портрет, виставка-роздум). На краєзнавчих виставках можна експонувати не тільки книги і статті із періодики, але й портрети,

фотографії, театральні-концертні програми, ноти, грамплатівки, предмети декоративно-ужиткового мистецтва. Добре сприймаються читачами книжкові виставки з евристичними елементами – виставки-вікторини, виставки-кресворди тощо [33, с. 196]. В публічній бібліотеці на постійній основі діє дві виставки книг місцевих краєзнавців про Котелевський край. Виставки супроводжуються бібліографічними оглядами та бесідами бібліотекарів.

Рис. 2.3. – Фото виставок, виготовлено автором

У планах роботи та звітній документації КЗ «Котелевська публічна бібліотека» за 2022–2025 роки зафіксовано проведення 17 краєзнавчих заходів, перелік яких із зазначенням форм проведення, місця, кількості учасників та відповідальних осіб подано в додатку А. Їх аналіз дозволив виокремити форми краєзнавчої роботи, представлені на рис. 2.4

Рисунок 2.4 – розподіл краєзнавчих заходів за формами проведення (2022–2025 рр.). Розроблено автором за додатком А

Найчастіше бібліотека проводила тематичні заходи традиційної форми (29,4%) – це переважно зустрічі, бесіди, присвячені визначним подіям та постатям, до яких готують сценарій та необхідні матеріали для проведення. Таку саму частку (29,4%) становлять історичні години, екскурси та дослідницькі поїздки, що свідчить про просвітницьку роботу бібліотеки з вивчення історії рідного краю. Презентації книг місцевих авторів (М. Пшінка, І. Короста, В. Костюк) дорівнює 17,6%, що вказує на активну співпрацю бібліотеки з місцевими краєзнавцями та письменниками. На краєзнавчі мандрівки та екскурсії, зокрема на Більське городище, припадає 11,8%, книжкові виставки – також 11,8%.

На підставі аналізу додатку А можна помітити тенденцію зменшення у 2022–2023 роках кількості проведених книгозбірнею краєзнавчих заходів (по 3 щорічно), що пов'язано з початком повномасштабної війни. Хоча багато українських бібліотек адаптувалися до вимог безпеки та перейшли з масових вуличних форматів організації заходів в онлайн-режим. Керівництво Котелевської публічної бібліотеки вирішило не проводити у цей період більшість заходів, а вибрати найважливіші для проведення,

скасувавши інші через пригнічений психологічний стан мешканців селища та напружену зовнішню ситуацію. Починаючи з 2024 року, кількість заходів зросла вдвічі (до 6), а у 2025 році залишилася на рівні (5 заходів). Це свідчить про активізацію краєзнавчої діяльності бібліотеки останнім часом.

Важливу роль у популяризації історії рідного краю відіграє співпраця бібліотеки з місцевими дослідниками та авторами. Наприклад, бібліотека проводила презентації книг М. Пшінки («Авіатори»), І. Короста та М. Пшінки («Перлина рідного краю»), В. Костюк («З глибини дозвілля віків»), як видно з додатку А.

У фондах бібліотеки зберігаються праці археологів, які досліджували городище Котельва та прилеглі території. Бібліотека виступає майданчиком для презентації краєзнавчих досліджень та місцем зберігання публікацій. Однак, як свідчать наведені дані, протягом 2022–2025 років бібліотекою проведено лише 17 краєзнавчих заходів із середньою відвідуваністю близько 20 осіб. За офіційними даними порталу «Децентралізація», чисельність населення Котелевської селищної територіальної громади становить 15 500 осіб, серед них старше 18 років –13495 громадян [20]. Таким чином, за чотири роки краєзнавчими заходами бібліотеки було охоплено лише близько 2,5% населення громади. Така кількість заходів та охоплення аудиторії є мінімальними для того, щоб стверджувати про формування сталого інтересу до історії Котелевщини серед громадської думки. Отже, попри наявність певних напрацювань, краєзнавча робота бібліотеки потребує суттєвої активізації та розширення аудиторії.

Бібліотека співпрацює з різноманітними установами та організаціями, що дозволяє розширювати аудиторію, залучати додаткові ресурси та реалізовувати спільні проєкти. Офіційно книгозбірня співпрацює з такими організаціями:

- Котелевський опорний ліцей №1 імені С. А. Ковпака;
- Котелевський опорний заклад № 2;

- Комунальний заклад «Територіальний центр надання соціальних послуг»;
- Полтавський районний сектор № 4 філії державної установи «Центр пробації в Полтавській області»;
- Комунальне некомерційне підприємство «Котелевський центр первинної медико-санітарної допомоги»;
- Професійне технічне училище № 54.

Краєзнавча робота бібліотеки значною мірою спирається на партнерську мережу. Однак, як засвідчив аналіз проведених заходів (додаток А), активна співпраця ведеться лише з територіальним центром надання соціальних послуг, на базі якого відбулося 5 із 17 краєзнавчих заходів. З іншими партнерами спільні заходи мають епізодичний характер (зокрема, зі школами – лише 2 заходи за 4 роки). Студентів ПТУ № 54, зазвичай, запрошують на бібліотечні заходи, що проводяться безпосередньо в читальному залі бібліотеки. Таким чином, потенціал партнерської мережі використовується не в повній мірі, що свідчить про необхідність активізації співпраці з освітніми та іншими закладами.

Проведений аналіз засвідчує, що в діяльності бібліотеки переважають традиційні форми роботи. Найчастіше проводилися тематичні заходи (29,4%), історичні години та екскурси (29,4%). Презентації книг місцевих авторів становлять 17,6%, краєзнавчі мандрівки та книжкові виставки – по 11,8%. Інноваційні форми (віртуальні виставки, онлайн-вікторини, рубрики в соціальних мережах) перебувають на стадії поступового впровадження, що відповідає загальноукраїнським тенденціям цифровізації бібліотечної справи.

Бібліотека офіційно співпрацює з 6 організаціями, однак з'ясовано, що, активна співпраця ведеться тільки з територіальним центром надання соціальних послуг (5 із 17 заходів). З іншими партнерами, зокрема зі школами та ПТУ, спільні заходи мають епізодичний характер. Таким чином,

потенціал партнерської мережі для проведення заходів на різних майданчиках і залучення ширшої аудиторії використовується не повністю.

План на 2026 рік передбачає 8 заходів, зокрема виставку-колаж, краєзнавчу мозаїку, буклет «Поети рідного краю», що свідчить про прагнення урізноманітнити репертуар краєзнавчих заходів. Водночас проблемною зоною залишається залучення молоді: найактивнішими учасниками є люди похилого віку (завдяки співпраці з терцентром), тоді як молодь віком 18–35 років майже не охоплена краєзнавчими заходами.

Культурно-просвітницька діяльність бібліотеки базується на традиційних формах, спирається на наявну партнерську мережу, однак її кількісні показники (5 заходів на рік, застаріле технічне обладнання) свідчать про обмежені можливості закладу. Водночас окреслені проблемні зони потребують врахування при формуванні стратегії подальшого розвитку.

2.3 Використання цифрових технологій та соціальних мереж у діяльності Котелевської публічної бібліотеки

У наші дні розвиток суспільства характеризується стрімким запровадженням цифрових технологій у всі сфери життя. Публічні бібліотеки як важливі центри доступу до інформації, освіти та культури, мають адаптуватися до цифрового середовища, щоб ефективно виконувати суспільні функції [38, с. 15].

Цифрова трансформація стає не просто трендом, а вагомим умовою подальшого розвитку й інтеграції бібліотек у національний і глобальний інформаційні простори. З огляду на це актуальним завданням є забезпечення рівного доступу громадян до інформаційних ресурсів і цифрових послуг, а також розвиток цифрової грамотності населення й підтримка цифрової інклюзії. Впровадження цифрових технологій дозволяє не лише розширити коло користувачів, але й ефективніше популяризувати історико-культурну

спадщину краю. Однак рівень цифровізації публічних бібліотек в Україні залишається нерівномірним: якщо обласні та великі міські книгозбірні мають розвинену цифрову інфраструктуру, то бібліотеки територіальних громад часто стикаються з фінансовими та кадровими обмеженнями.

Одним із ключових напрямів цифровізації є оцифрування краєзнавчих фондів – створення електронних копій рідкісних та цінних видань, фотографій, рукописів, які з часом можуть бути втрачені [43]. Однак Котелевська публічна бібліотека наразі не проводить оцифрування своїх матеріалів. Основними причинами є:

- відсутність сканера: наявний лише кольоровий принтер (2024) з функцією копіювання, що не дає змоги якісно оцифровувати документи;
- відсутність фахівця з навичками роботи з оцифрування та створення цифрових колекцій;
- недостатнє фінансування для придбання необхідного обладнання та програмного забезпечення.

Раніше бібліотека мала власний вебсайт, однак через відсутність коштів на його підтримку він був закритий. Це унеможливило представлення бібліотеки в глобальному інформаційному просторі та обмежило доступ користувачів до інформації про діяльність закладу в дистанційному форматі. Електронний каталог у бібліотеці не ведеться, що ускладнює пошук літератури для відвідувачів та ефективне управління фондом.

Важливу роль у цифровій комунікації відіграють соціальні мережі (Facebook, Instagram, Telegram та ін.), які бібліотечні фахівці ефективно використовують для інформування про події, проведення онлайн-заходів (читань, лекцій, майстер-класів), надання віртуальних довідок, налагодження зворотного зв'язку та формування мережі своїх симпатиків [39, с. 67-68]. Однак Котелевська публічна бібліотека наразі не представлена в таких соціальних мережах, як Instagram, TikTok, Telegram, що обмежує її здатність залучати молодіжну аудиторію, яка є найменш

активною серед відвідувачів краєзнавчих заходів. Відсутність системного контент-плану та регулярного оновлення сторінки бібліотеки знижує ефективність її присутності в соціальних мережах. Хоча саме вони є найбільш популярними серед молоді. Таким чином, бібліотека ігнорує можливість залучати молоду аудиторію через звичні для неї канали комунікації.

Єдиною цифровою платформою, яку бібліотека-використовує в роботі, є Facebook. У цій соціальній мережі висвітлюються:

- анонси та фотозвіти про проведені заходи;
- інформація про нові надходження книг до бібліотечного фонду;
- публікації краєзнавчих матеріалів.

Перегляд Facebook-сторінки бібліотеки за 2025 рік засвідчує висвітлення краєзнавчої діяльності. Зокрема, публікувалися анонси та звіти про історико-краєзнавче досє для відвідувачів терцентру, краєзнавчу мандрівку на Більське городище та презентацію книги місцевого автора Василя Костюка «З глибини віків» (Рис. 2.4).

Рисунок 2.4 – світлини роботи і анонс заходу зі сторінки Котелевської публічної бібліотеки у Facebook [19]

Проведений аналіз діяльності КЗ «Котелевська публічна бібліотека» щодо популяризації історії рідного краю показав, що заклад, заснований у 1908 році, має вагоме історичне значення для місцевої громади та неодноразово відновлював свою діяльність після руйнувань. Бібліотечний фонд налічує 22 722 примірники, серед яких окреме місце займають краєзнавчі видання, присвячені Котелевщині та Полтавщині. Матеріально-технічна база бібліотеки є мінімально достатньою для роботи й потребує модернізації. Як і в більшості публічних бібліотек територіальних громад, у штатному розписі закладу не передбачено окремої посади фахівця з краєзнавства, а краєзнавча робота є додатковим функціоналом наявних працівників.

Упродовж 2022–2025 років бібліотека організувала 17 краєзнавчих заходів, серед яких переважали традиційні форми роботи – тематичні зустрічі та бесіди, а також історичні години та екскурси. Презентації книг місцевих авторів, краєзнавчі мандрівки та книжкові виставки становлять меншу частку. Бібліотека офіційно співпрацює з шістьма організаціями, однак активна робота ведеться лише з територіальним центром надання соціальних послуг, а з іншими партнерами співпраця є мінімальною.

У сфері цифрових технологій бібліотека забезпечує базові інформаційні потреби користувачів, надаючи доступ до Інтернету, Wi-Fi та комп'ютерної техніки. Проте через нестачу обладнання та відповідних фахівців не здійснюється оцифрування краєзнавчих матеріалів, не функціонує електронний каталог, а вебсайт бібліотеки припинив роботу через обмежене фінансування. Діяльність у соціальних мережах ведеться переважно у Facebook, де висвітлюються анонси та результати проведених заходів. Відсутність системного підходу до цифрового контенту та ігнорування інших платформ негативно впливає на залучення молодіжної аудиторії.

План роботи на 2026 рік, який передбачає проведення восьми різнопланових заходів, демонструє прагнення бібліотеки

урізноманітнювати форми краєзнавчої діяльності. Разом із тим подальший розвиток закладу потребує оновлення технічної бази, впровадження оцифрування фондів, створення електронного каталогу, відновлення офіційного вебсайту, активізації роботи в соціальних мережах та пошуку додаткових джерел фінансування. Важливим напрямом також залишається підвищення професійної компетентності працівників бібліотеки.

РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ

3.1 Методика оцінювання та результативність краєзнавчої діяльності бібліотеки

Оцінювання ефективності діяльності публічної бібліотеки є необхідною умовою для її подальшого розвитку. За дослідженнями О. М. Василенко, традиційні кількісні показники (кількість читачів, книговидача, кількість заходів) не дають повної картини. Для об'єктивної оцінки необхідна збалансована система показників, яка враховує «соціальну ефективність» – вплив бібліотеки на розвиток громади, формування світогляду та історичної свідомості користувачів [6, с. 55-56].

Сучасні дослідники також наголошують на зміщенні акцентів від суто кількісних показників до якісних індикаторів задоволеності користувача та соціальної значущості бібліотечних ініціатив у цифровому середовищі. Зокрема, особливого значення набуває оцінювання соціальної ефективності як ключового показника результативності діяльності бібліотеки, що відображає її здатність відповідати актуальним потребам суспільства [31, с. 87].

Спираючись на підходи О. М. Василенко щодо формування збалансованої системи показників бібліотечно-інформаційної діяльності, оцінювання краєзнавчої діяльності публічної бібліотеки доцільно здійснювати за трьома взаємопов'язаними аспектами:

- ресурсний (наявність та стан краєзнавчого фонду, технічних можливостей);
- процесуальний (форми та методи роботи);
- результативний (кількісні та якісні показниками ефективності проведеної роботи) [6, с. 60-61].

Запропонована методика зроблена на основі даних, отриманих під час проведеного дослідження діяльності Котелевської публічної бібліотеки, та враховує специфіку роботи книгозбірні територіальної громади.

Як засвідчив аналіз у підрозділі 2.1, ресурсний потенціал Котелевської публічної бібліотеки є типовим для бібліотек територіальних громад. Загальний бібліотечний фонд становить 22 722 примірники, краєзнавчий фонд представлений окремими виданнями, зокрема працями місцевих авторів (М. Пшінка, В. Костюк). Технічне оснащення включає 8 комп'ютерів та доступ до Інтернету.

Важливим показником ресурсного забезпечення є динаміка фінансування та оновлення книжкового фонду. Аналіз звітної документації бібліотеки за 2021-2025 роки (табл. 3.1) дає змогу оцінити реальний стан справ у цій сфері.

Таблиця 3.1

Динаміка фінансування, надходжень та списань книжкового фонду

КЗ «Котелевська публічна бібліотека» (2021-2025 рр.)

Роки	Поповнення				Списання	
	Книги		Періодика		Книги	
	Екз.	Грн.	Екз.	Грн.	Екз.	Грн.
2021	666	63612.43	22	19219.37	501	287.35
2022	271	45199.90	37	11263.77	2913	8155.25
2023	570	103517.33	26	9449.30	3659	4424.56
2024	367	70104.05	26	12614.20	2184	3851.09
2025	214	55943.67	38	14743.00	1259	2512.43
Всього	2088	338180.38	149	67316.64	10516	19230.68

Розроблено автором за матеріалами звітної документації

КЗ «Котелевська публічна бібліотека»

Аналіз таблиці 3.1 засвідчує активну роботу бібліотеки з оптимізації книжкового фонду. За п'ять років придбано 2 088 примірників нових українських книг на загальну суму 338 180,38 грн. водночас списано 10 516 примірників – це застаріла література, мається на увазі зміст якої вже не є

актуальним, зношена (яка надрукована в середині минулого століття) та російськомовна. Найбільше списань припало на 2022-2023 роки, що пов'язано з початком повномасштабної війни та вилученням російськомовної літератури.

Списана література не знищується безповоротно, а здається на макулатуру. Бібліотека запрошує перевірену людину, яка займається паперовими бруктом і має власний транспорт, він зважує книги та забирає, а бібліотека отримує кошти, які спрямовуються на закупівлю нової української літератури. Так формується замкнений цикл оновлення фонду: застарілий контент вилучається, переробляється, а отримані кошти інвестуються в актуальні українські видання.

Отже, від'ємний чистий приріст фонду є свідченням якісного оновлення, а не кількісного скорочення. Це повністю відповідає завданням Стратегії розвитку читання щодо актуалізації фондів та забезпечення доступу до якісної україномовної літератури [50].

Водночас оцифрування краєзнавчих фондів не проводиться через відсутність сканера, електронний каталог не ведеться, власний вебсайт закрито через недостатнє фінансування. Облік краєзнавчої діяльності не ведеться окремою статистикою (немає даних про кількість виконаних краєзнавчих довідок або кількість виданих краєзнавчих документів). Це ускладнює точну оцінку ефективності роботи.

Важливою складовою процесуального аспекту є партнерська діяльність. Як зазначає І. О. Давидова, сучасна бібліотека є соціально-комунікаційною установою, ефективність якої залежить від активності її взаємодії із зовнішнім середовищем [12, с. 115-116]. Котелевська бібліотека співпрацює з шістьма організаціями: опорними закладами освіти (гімназія №1, ЗОШ №2), територіальним центром надання соціальних послуг, центром апробації, центром первинної медико-санітарної допомоги та професійно-технічним училищем №54. Найбільш активною є співпраця з територіальним центром, де проведено 5 із 17 заходів.

Загалом у краєзнавчих заходах 2022-2025 років взяло участь 338 осіб (додаток А). Відповідно до розподілу читачів, діти (до 9 класу) обслуговуються в дитячій бібліотеці, а старшокласники (10-11 клас) та доросле населення – у публічній бібліотеці. Таким чином, основною аудиторією краєзнавчих заходів є молодь віком 16-18 років та дорослі. Найменш залученою є молодь віком 19-35 років.

О. М. Василенко наголошує, що соціальна ефективність бібліотечної діяльності виявляється у змінах, які відбуваються в користувачах під впливом бібліотечних послуг [6, с. 58-59]. У контексті краєзнавчої роботи Котелевської публічної бібліотеки основними доступними для спостереження та фіксації проявами соціальної ефективності є:

- соціальна мережа Facebook, де можна відслідкувати позитивну реакцію аудиторії. Там після окремих заходів учасники пишуть коментарі, в яких дякують організаторам та зазначають, що захід був цікавим та пізнавальним. Хоча такі відгуки наявні не під кожним дописом, вони свідчать про загальне позитивне сприйняття краєзнавчої роботи з боку користувачів;

- середня відвідуваність заходів. Середня кількість учасників одного заходу становить близько 20 осіб, що підтверджує наявність постійної аудиторії, зацікавленої в краєзнавчій тематиці;

- системне партнерство з місцевими авторами та краєзнавцями. Залучення їх до презентацій книг свідчить, що бібліотека визнається авторитетним майданчиком для популяризації історії рідного краю.

Водночас слід зазначити, що системного моніторингу соціальної ефективності в бібліотеці не проводиться. Опитування користувачів щодо задоволеності заходами не здійснювалися, окремий облік краєзнавчої діяльності (кількість виконаних краєзнавчих довідок, книговидача краєзнавчої літератури) не ведеться, а відгуки в соціальних мережах фіксуються несистемно. Це ускладнює отримання більш точної та деталізованої оцінки соціальної ефективності краєзнавчої роботи.

Запропонована методика оцінювання, що охоплює ресурсний, процесуальний та результативний аспекти, дозволила виявити як позитивні тенденції, так і проблемні зони в краєзнавчій діяльності бібліотеки. Ресурсний потенціал закладу є обмеженим, але достатнім для базового рівня проведення краєзнавчої роботи. Процесуальний аспект демонструє позитивну динаміку: після спаду 2022-2023 років у 2024-2025 роках кількість заходів збільшилася вдвічі, розширився спектр форм роботи, активно триває співпраця з партнерськими організаціями.

Результативний аспект показав, що у 17 краєзнавчих заходах 2022-2025 років взяло участь 338 осіб, середній показник відвідуваності на захід становить близько 20 осіб, що для бібліотеки територіальної громади є стійким показником. Якісний вплив на громаду підтверджується позитивними відгуками та залученням місцевих авторів до презентації книг. Однак найменш залученою аудиторією залишається молодь, інноваційні форми роботи виконуються епізодично, а системні опитування читачів щодо задоволеності заходами не проводилися. Допомогти вирішити ці проблеми можуть запропоновані рекомендації з підрозділу 3.3.

3.2 Соціальне партнерство як чинник підвищення ефективності краєзнавчої роботи

Сьогодні бібліотека стає установою, здатною об'єднувати громадськість навколо вирішення соціально важливих питань і долучатися до розбудови громадянського суспільства в Україні [48, с. 5]. Однією з найбільш дієвих форм такої взаємодії є соціальне партнерство, яке дає змогу бібліотеці ефективніше задовольняти потреби місцевої громади, залучаючи додаткові ресурси та розширюючи аудиторію.

У бібліотечній сфері партнерські відносини можуть бути як внутрішніми (стосуються трудових відносин у колективі, умов праці, підготовки кадрів), так і зовнішніми – співпраця з різними організаціями,

установами, органами влади та бізнесом. Саме соціальне партнерство стає ефективним інструментом для досягнення спільних цілей.

Фахівці виокремлюють кілька основних видів соціального партнерства залежно від сфери діяльності партнера:

- професійне партнерство (між бібліотеками);
- партнерство в сфері освіти (управління, дошкільні, загальноосвітні установи, заклади вищої освіти);
- партнерство з закладами культури (будинки культури, дитяча музична школа, музеї);
- партнерство з громадськими організаціями (творчі спілки, об'єднання, молодіжні, екологічні організації);
- економічне партнерство (підприємства, бізнес-структури, приватні підприємці, торгівельні організації) [47, с. 3-4].

Правове поле партнерських відносин бібліотеки регулюється нормами як загального, так і галузевого законодавства. Правовою основою соціального партнерства є Цивільний кодекс України, який регулює договірні відносини, визначає правове положення усіх учасників цивільно-правових відносин, підстави для виникнення та порядок надання права власності. Стосовно розвитку партнерських відносин у бібліотечному середовищі найбільш актуальними є положення законодавства про укладання договорів купівлі-продажу, дарування, оренди, суборенди, підряду, поставки товарів для державних потреб, виконання науково-дослідницьких та технологічних робіт, позики, страхування [47, с. 4].

Як зазначають О. Кузьменко та В. Загуменна, сучасні бібліотеки трансформуються та розвиваються разом із суспільством, беручи на себе роль інформаційних, культурних, просвітницьких, соціальних та громадських центрів [28, с. 30]. Відповідно, розвиток партнерських зв'язків є не просто бажаним, а необхідним напрямом роботи, оскільки без активної взаємодії із зовнішнім середовищем – освітніми, соціальними, культурними установами та громадськістю – бібліотека не зможе повноцінно виконувати

ці функції. Тому розвиток партнерських зв'язків є не просто бажаним, а необхідним напрямом роботи.

Основними принципами соціального партнерства є:

- принцип активності (не очікувати звернення);
- принцип взаємної зацікавленості (партнерський розвиток);
- принцип рівноправності партнерства (узгодження в інтересах сторін);
- принцип взаємної відповідальності;
- принцип системності і плановості [47, с. 7].

Як засвідчив аналіз у підрозділі 2.2, КЗ «Котелевська публічна бібліотека» має партнерську мережу з 6 організацій, для співпраці з якими використовує різні форми взаємодії. Однак активна системна робота проводиться лише з одним партнером – територіальним центром надання соціальних послуг. Бібліотека проводить заходи безпосередньо на його базі, що зручно для людей похилого віку – основних споживачів послуг цієї установи.

З іншими партнерами – навчальними закладами, ПТУ, центром первинної медико-санітарної допомоги – бібліотека працює за іншою схемою. Представники цих організацій приходять до бібліотеки, де бібліотекарі готують і проводять заходи. Така форма є простішою в організації, однак кількість спільних заходів є вкрай низькою.

Таким чином, бібліотека використовує такі формати партнерства: виїзні заходи та стаціонарні, але ситуація, коли переважна більшість спільних заходів припадає лише на одного партнера, свідчить про необхідність активізації співпраці з іншими організаціями.

Особливої уваги Котелевської публічної бібліотеки потребує активізація співпраці зі школами та професійно-технічним училищем. Бібліотека може і повинна стати активним учасником освітнього процесу, пропонуючи не лише проведення заходів на своїй території, а й виїзні форми роботи. Наприклад, можна на уроках історії України організувати виступи

бібліотекарів за темами, присвяченими історії Котелевщини, зокрема визволенню Котельви під час Другої світової війни або іншим ключовим подіям регіону. Практика проведення таких заходів є поширеною в багатьох бібліотеках України. Котелевська бібліотека могла б, порадившись з учителем, підготувати тематичну презентацію або лекцію та провести її безпосередньо в класі. Крім того, варто проводити класні години до пам'ятних дат (до Дня визволення Котельви від німецько-фашистських загарбників, до Дня народження С. А. Ковпака, до Дня пам'яті захисників України). Бібліотекар може підготувати інтерактивну презентацію з візуальним матеріалом (старі світлини, фрагменти карт, документи), щоб зацікавити школярів і зробити урок більш наочним. Такі уроки можна проводити регулярно та запропонувати навчальним закладам спільне планування краєзнавчих заходів на навчальний рік разом з вчителями історії. Це дозволить інтегрувати бібліотечні заходи в освітній процес, а не проводити їх епізодично. Як свідчить досвід роботи інших публічних бібліотек, саме такий підхід дає найкращі результати у залученні учнівської аудиторії [23, с. 16-17].

Подальший розвиток краєзнавчої діяльності потребує залучення нових партнерів, які могли б збагатити зміст заходів, розширити аудиторію та підвищити їх наукову й культурну цінність.

Співпраця з Котелевським історико-краєзнавчим музеєм. Його було засновано у 1962 році. Нині фонди налічують близько 2,1 тис. експонатів, серед яких унікальні археологічні знахідки з Більського городища скіфського часу, а також велика етнографічна колекція [17]. Співпраця бібліотеки з музеєм є надзвичайно перспективною, оскільки бібліотека володіє краєзнавчими фондами та досвідом популяризації історії через книжкові виставки та тематичні заходи, тоді як музей має унікальні матеріальні експонати. Спільні форми роботи можуть включати: тематичні краєзнавчі години на базі музею з безпосереднім оглядом експонатів, лекції-екскурсії для школярів, присвячені археологічним пам'яткам

Котелевщини; створення спільних віртуальних екскурсій залами з оглядом музейних експонатів для публікації на Facebook-сторінці бібліотеки; підготовку буклетів та бібліографічних покажчиків літератури про музейні колекції.

Одним із ключових завдань сучасної бібліотеки є формування інформаційної культури молоді в глобалізованому комунікаційному просторі. Саме співпраця з музеєм дає змогу реалізувати це завдання на практиці. Сучасна бібліотека забезпечує рівний доступ до інформації, підтримує самостійність користувача і створює безпечне середовище для розвитку – саме такі простори допомагають молодому поколінню формувати власну ідентичність, громадянську позицію та культурну активність [32, с. 217]. Археологічні знахідки Більського городища та етнографічна колекція музею стають у цьому процесі не просто ілюстрацією, а автентичними джерелами, які перетворюють абстрактне знання про минуле на особистий досвід, що є найефективнішим способом виховання інформаційно свідомої молоді.

Наразі в Котельві діє музей С. А. Ковпака, відкритий у 2007 році в приміщенні школи, де навчався легендарний партизанський командир (нині ліцей №1 імені С. А. Ковпака). Фонди музею налічують близько 1700 предметів, пов'язаних із життям та діяльністю С. А. Ковпака [21]. Варто зазначити, що цей музей було об'єднано з краєзнавчим музеєм, що значно розширило його тематичний діапазон та дозволило комплексно висвітлювати як історію краю, так і постать Ковпака. Бібліотека вже має досвід співпраці з музеєм у межах заходів, присвячених С. А. Ковпаку (зокрема, книжкову виставку «Людина легендарної слави»). Подальша спільна робота дасть змогу підсилити цей напрям: до річниці від дня народження Ковпака пропонується провести історичну годину безпосередньо в музеї, поєднавши розповідь екскурсовода з краєзнавчими матеріалами бібліотекаря та демонстрацією музейних експонатів (особистих речей, документів, фотографій).

Котелевська дитяча музична школа може стати партнером у проведенні краєзнавчих заходів, які мають мистецьку складову. Така співпраця із закладом культури, сприяє урізноманітненню форм роботи та залученню нових категорій відвідувачів. Наприклад, оновлена Бібліотека №115 для дітей м. Києва активно співпрацює зі школою мистецтв, використовуючи арт-простір для виставок творчих робіт учнів, а також залучає до заходів спікерів і волонтерів [37]. Подібний досвід можна адаптувати для Котелевської бібліотеки: організувати спільні літературно-музичні композиції, присвячені, наприклад, місцевим художникам. Учні музичної школи можуть виконувати твори, що відповідають тематиці заходу, створюючи цілісну мистецьку атмосферу. Це дозволить залучити до краєзнавчої діяльності молодь, а також зробити заходи більш різноманітними та привабливими [18].

Бібліотека має сформовану партнерську мережу, яка охоплює різні сфери – освіту, соціальне обслуговування, охорону здоров'я. Особливо плідною є співпраця з територіальним центром надання соціальних послуг: заходи, що проводяться безпосередньо на його базі, є зручними для людей похилого віку та мають стабільну відвідуваність. Це свідчить про правильний вибір формату роботи з цією категорією населення.

Водночас співпраця з іншими партнерами – школами, ПТУ центром первинної медико-санітарної допомоги – потребує активізації. Наразі вона обмежується переважно участю представників цих організацій у заходах, які готує бібліотека. Потенціал для спільних проєктів, особливо з освітніми закладами, використовується не повністю.

Отже, незважаючи на наявність партнерської мережі, бібліотека використовує переважно традиційні форми співпраці. Потенціал партнерства для залучення додаткових ресурсів, розширення аудиторії та впровадження інноваційних проєктів реалізований не повністю.

Перспективним напрямом є залучення нових партнерів – Котелевського історико-краєзнавчого музею та дитячої музичної школи.

Співпраця з ними дозволить урізноманітнити форми краєзнавчої роботи, підвищити її науковий і мистецький рівень, а також залучити нові категорії відвідувачів – молодь, школярів, людей, які цікавляться історією через матеріальні експонати.

3.3. Рекомендації щодо вдосконалення стратегії бібліотеки з популяризації історії Котелевщини в інформаційно-культурному просторі

На основі проведеного аналізу ресурсного потенціалу, форм краєзнавчої роботи, цифрової присутності, партнерської діяльності та фінансування КЗ «Котелевська публічна бібліотека» розроблено рекомендації щодо вдосконалення стратегії бібліотеки з популяризації історії Котелевщини. Вони охоплюють п'ять ключових напрямів, які відповідають виявленим проблемним зонам: цифрова інфраструктура, форми краєзнавчої роботи, партнерська мережа, кадрове забезпечення та фінансування.

Наразі Котелевська публічна бібліотека не проводить оцифрування краєзнавчих фондів, у неї відсутні електронний каталог та власний вебсайт, а присутність в соціальних мережах обмежена Facebook сторінкою, яка наповнюється без системного контент-плану. Крім того, не ведеться окремий облік краєзнавчої діяльності, що ускладнює оцінку ефективності роботи. Для вирішення цих проблем доцільно вжити кількох заходів.

Насамперед варто відновити вебсайт бібліотеки або зробити безкоштовний блог на платформі «Blogger» чи «WIX», які є безкоштовними в експлуатації та дозволяють публікувати анонси заходів, краєзнавчі статті, оцифровані матеріали та створити віртуальне представництво бібліотеки в глобальному інформаційному просторі. Позитивним прикладом є Чорнухинська публічна бібліотека імені Г. Сковороди, яка створила власний вебсайт на безкоштовній платформі «uCoz» (рис 3.1). На сторінці

розміщено інформацію про історію бібліотеки, її структуру, послуги, а також окремі краєзнавчі матеріали [51]. Цей досвід свідчить, що навіть невелика публічна бібліотека територіальної громади може мати власне веб-представництво без значних фінансових витрат.

Рис 3.1 – Головна сторінка вебсайту Чорнухинської публічної бібліотеки [51]

На базі такого сайту чи блогу бібліотека може розгорнути не лише інформаційну, а й інтерактивну краєзнавчу роботу: розміщувати віртуальні виставки, проводити онлайн-вікторини про історію Котелевщини, створювати краєзнавчі квести в соціальних мережах або на платформі Google Forms. Це особливо важливо для залучення молоді, яка звикла до цифрового формату взаємодії.

Ще одним прикладом є публічна бібліотека імені М. Костомарова (м. Київ), яка використовує безкоштовний блог на платформі Blogger для публікації інформації про заходи, нові надходження та надання доступу до електронного каталогу [4]. Цей досвід також підтверджує, що публічна бібліотека може мати власне веб-представництво та забезпечувати доступ користувачів до електронних сервісів без додаткового фінансування.

Блог бібліотеки імені М. Костомарова ЦБС Шевченківського району м. Києва

«Наша бібліотека – це простір для читання, спілкування та реалізації креативних ідей»

Рис. 3.3 – Сторінка доступу до електронного каталогу на блозі бібліотеки імені М. Костомарова [4]

Також слід розпочати оцифрування найбільш цінних краєзнавчих матеріалів – фотографій, газетних вирізок, рукописів – із використанням наявного багатофункціонального пристрою. Для початку достатньо відсканувати кілька десятків найцікавіших світлин або статей і опублікувати їх на Facebook-сторінці з короткими історичними довідками, що створить основу для майбутнього електронного архіву історії Котелевщини.

Доцільно створити найпростіший електронний каталог краєзнавчої літератури у форматі «Google Sheets», який доступний для перегляду через посилання на Facebook-сторінці. Це дозволить користувачам здійснювати пошук літератури дистанційно та полегшить роботу бібліотекарів. Важливо також розробити контент-план для Facebook із регулярними рубриками, наприклад: «Відомі люди Котельви», «Цей день в історії Котелевщини». Публікації мають виходити не хаотично, а за заздалегідь визначеним графіком (наприклад, щосереда або раз на два тижні), що підвищить помітність бібліотеки та зацікавить молодіжну аудиторію. Наприклад, Центральна бібліотека Олександрійської міської ЦБС започаткувала рубрику «Кошик краєзнавчої літератури», де знайомить читачів з книгами

фонду бібліотеки, які розкривають творчі напрацювання місцевих авторів, твори про історію рідного краю та видатних особистостей регіону [10]. Такий підхід може бути адаптований для Котелевської бібліотеки Нарешті, варто започаткувати окремий облік краєзнавчої діяльності – фіксувати кількість виконаних краєзнавчих довідок, виданих краєзнавчих документів, звернень до краєзнавчої картотеки. Це дозволить отримувати точні статистичні дані для оцінки ефективності роботи і дасть можливість користувачам швидко знаходити публікації за інтересами, а бібліотеці – відстежувати, які теми викликають найбільше зацікавлення, та коригувати контент-план.

У підсумку реалізація цих заходів підвищить доступність краєзнавчої інформації для віддалених користувачів, сприятиме залученню молодіжної аудиторії через соціальні мережі, створить цифровий архів історії Котелевщини та забезпечить отримання точних статистичних даних для аналізу ефективності.

Отже, проведений аналіз форм краєзнавчої роботи бібліотеки показав, що вона використовує переважно традиційні форми роботи – тематичні заходи, історичні години, книжкові виставки. Інноваційні форми не застосовуються, а найменш залученою аудиторією є молодь віком 19–35 років. Як свідчить досвід інших публічних бібліотек України, саме інноваційні форми роботи (онлайн-вікторини, віртуальні виставки, краєзнавчі блоги, відеопроєкти) сприяють залученню молодіжної аудиторії [43].

Однією з таких форм є краєзнавчий квест з вікториною для молодіжної аудиторії, який можна організувати і завчасно оголосити про нього в соціальних мережах та місцевих медіа.

Для учасників пропонується такий список об'єктів:

0. Котелевська публічна бібліотека – старт ;
1. Зупинка Мурований млин 1912 р.;
2. Пам'ятник Сидора Артемовича Ковпака;

3. магазин «Господарочка» (Будинок котелевського споживчого товариства);
4. Будинок для гуртків ліцею №1 ім. С. А. Ковпака (Будівля колишньої міністерської школи);
5. Дитяча бібліотека (Будинок купців);
6. Пам'ятник Максиму Залізнику.
7. Котелевська публічна бібліотека – фініш.

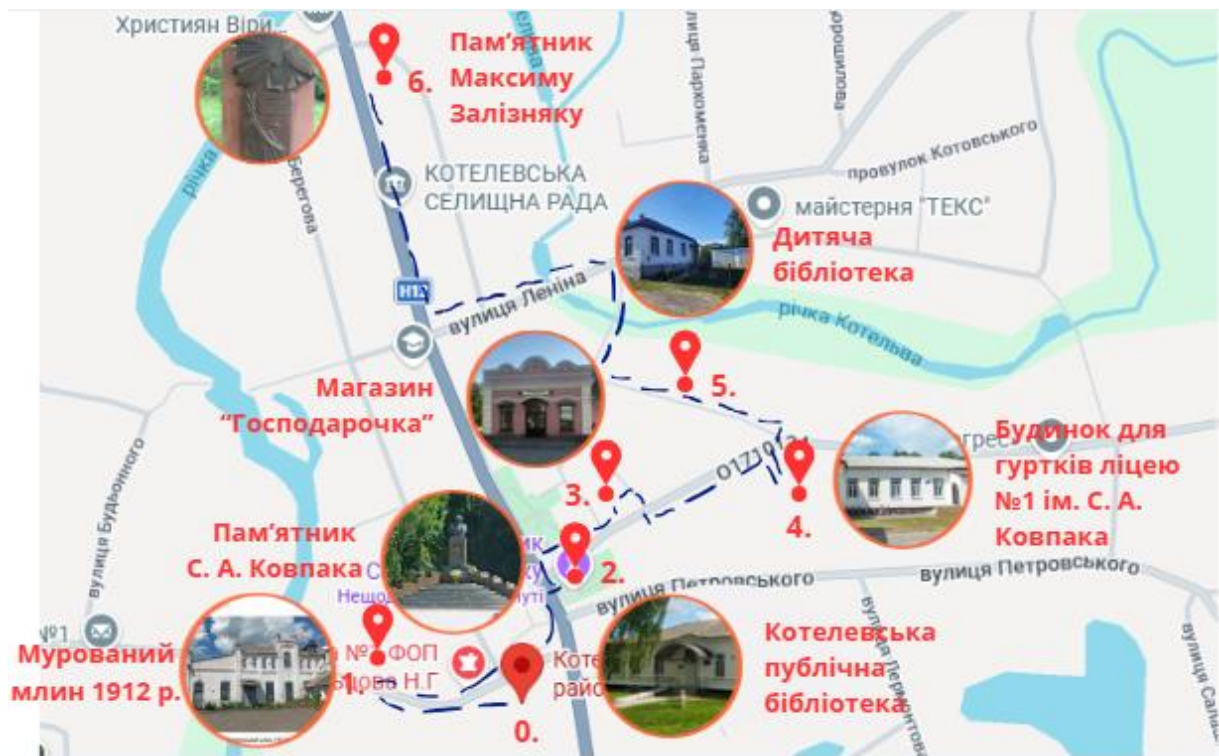

Рисунок 3.3 – Карта маршруту і розроблена автором

Такий формат поєднує фізичну активність із пізнанням історії, спонукає учасників уважніше дивитися на звичні вулиці та будівлі, а також створює додатковий медійний контент (світлина учасників на фоні об'єктів), який можна використати для публікацій у соціальних мережах.

Успішний досвід проведення подібного квесту продемонструвала бібліотека-філія №18 м. Миколаїв, яка у 2023 році реалізувала проєкт «Краєзнавчий квест» (онлайн-вікторини «Стрічка часу», «Видатні особистості нашого краю», «Пішки в історію») [30]. Як підтверджує наведений приклад, саме інтерактивний ігровий формат дозволяє зробити

краєзнавство цікавим для молоді та підвищити їхню залученість до вивчення історії рідного селища. Запропонований квест «Історичними стежками Котельви» з використанням карти маршруту, QR-кодів та фотозавдань може стати дієвим інструментом модернізації краєзнавчої роботи бібліотеки.

Оскільки Facebook серед молоді не користується популярністю, бібліотеці варто створити акаунти в Instagram та Telegram. Аналітики зазначають, що Instagram залишається однією з найпопулярніших соціальних мереж в Україні, де переважає аудиторія віком 18-35 років [49], а Telegram-канал доцільно використовувати для оперативного інформування про анонси заходів та розсилки краєзнавчих матеріалів. Ведення цих сторінок потребує мінімальних витрат часу, але значно розширює охоплення молодіжної аудиторії.

Також рекомендується розробити серію коротких відеороликів «Історія Котельви за 3 хвилини» для TikTok, Instagram Reels або YouTube Shorts. Відео мають бути динамічними, з візуальним супроводом (старі світлини, фрагменти карт, цитати або об'єкт розмови має бути в кадрі ролику) та розрахованими на коротку тривалість уваги сучасної молоді. Відповідальність за цей напрям доцільно покласти на одного з працівників бібліотеки як додаткове функціональне навантаження. Як свідчать результати досліджень, українські бібліотеки активно створюють краєзнавчий відеоконтент, однак зосереджені переважно на платформі YouTube, яка відкриває бібліотекам перспективи для розширення їхньої краєзнавчої діяльності. Важливо, щоб бібліотеки використовували ці можливості ефективно, створюючи якісний контент, який буде корисним і цікавим для їхньої аудиторії. Це може бути співпраця з місцевими експертами, створення інтерактивних відео та активна промоція свого контенту [13, с. 28]. Окремі бібліотеки, зокрема Бершадська публічна бібліотека створює відеоролики в межах краєзнавчого проєкту-мандри «Світлописи минулих літ» [10].

Краєзнавчі мандрівки варто проводити не тільки клубу «Котелевка», а й залучити до участі школярів та молодь. Екскурсії слід доповнити створенням відеороликів для соціальних мереж.

Результатом цих змін стане збільшення частки інноваційних форм роботи, залучення молодіжної аудиторії (підлітки віком 14-18 років – через квести та TikTok/Instagram; молодь 19-35 років – через Instagram та Telegram-канал), підвищення впізнаваності бібліотеки в цифровому просторі та формування сталої аудиторії, зацікавленої в історії Котелевщини.

Як вже зазначалося, у штаті бібліотеки немає окремого фахівця з цифрових технологій. Хоча бібліотекарі в 2012–2016 роках пройшли навчання в межах програми «Бібліоміст», з того часу склад колективу і цифрові технології суттєво змінилися, а навички потребують постійного оновлення. Крім того, відповідно до Стратегії розвитку читання до 2032 року, одним із ключових завдань є підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців [50]. Як свідчить досвід Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, становлення краєзнавчої роботи є тривалим процесом: окрема посада бібліографа-краєзнавця з'явилася лише в 1962 році, а відділ краєзнавчої роботи – в 1979 році [25]. Результатом багаторічної системної діяльності стали краєзнавчий каталог «Харківщина» та клуб «Краєзнавець». Цей досвід засвідчує, що краєзнавча робота потребує поступового накопичення ресурсів та їх популяризації, і для бібліотеки рівня Котелевської доцільно зосередитися на початкових кроках – навчанні персоналу та залученні партнерів.

Сприятиме підвищенню професійної майстерності працівників проходження безкоштовних онлайн-курсів на таких платформах, як Prometheus (курси «Цифрова грамотність», «Соціальні медіа для закладів культури»), Дія.Освіта («Базові навички роботи з комп'ютером», «Кібергігієна»), Google Digital Garage. Курси можна проходити в індивідуальному темпі, без відриву від роботи. Також варто відвідувати

обласні семінари для бібліотекарів з обміну досвідом краєзнавчої та цифрової роботи, які проводить Полтавська ОУНБ імені І. Котляревського, як методичний центр [36]. Національна історична бібліотека України регулярно проводить науково-методичні семінари для бібліотекарів, зокрема «Збираємо, зберігаємо, розповідаємо: актуальні питання краєзнавчої діяльності бібліотек», де фахівці діляться практичними напрацюваннями [14]. Участь у таких заходах дозволить працівникам Котелевської бібліотеки отримати нові знання та потрібні контакти.

Для підвищення кваліфікації також доцільно розробити інструкції та методичні рекомендації для бібліотекарів щодо ведення краєзнавчої роботи в цифровому середовищі – як публікувати дописи в соціальних мережах, як оцифровувати документи, як заповнювати електронний каталог. У підсумку це підвищить цифрову компетентність бібліотечних працівників, їхню здатність самостійно вести соціальні мережі, створювати цифровий контент та навчати користувачів.

Аналіз фінансування та динаміка книжкового фонду підтвердив, що бібліотека активно працює над якісним оновленням книжкового фонду. Кошти на придбання нової української літератури виділяються щороку: у 2023 році на ці потреби спрямовано понад 100 тис. грн, завдяки чому фонд поповнився 570 новими книгами. У 2024-2025 роках фінансування також здійснювалося, що дозволило підтримувати стабільне надходження актуальних видань. Співставлення з цільовими показниками Стратегії розвитку читання до 2032 року (щорічне оновлення фондів на рівні 0,1% у 2023-2025 роках) свідчить про те, що бібліотека успішно виконує ці завдання, а в окремі роки навіть перевищує їх. Така динаміка дає підстави для позитивного прогнозу щодо подальшого оновлення та поповнення бібліотечного фонду.

Водночас комп'ютери, отримані в межах програми «Бібліоміст» у 2012 році, вже застаріли технічно. Як свідчить досвід публічних бібліотек України, які брали участь у програмі, поступове оновлення комп'ютерного

парку є необхідною умовою для забезпечення якісного доступу користувачів до електронних ресурсів та державних онлайн-сервісів. Відповідно до Стратегії розвитку читання до 2032 року, інформатизація бібліотек є одним із ключових завдань, що неможливо реалізувати без сучасного обладнання [50].

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано практичне вирішення завдання щодо визначення ефективності та напрямів удосконалення культурно-просвітницької діяльності публічної бібліотеки з популяризації історії рідного краю (на прикладі КЗ «Котелевська публічна бібліотека»). Проведене дослідження дало змогу сформулювати такі висновки.

1. На підставі аналізу наукових праць та нормативно-правових документів встановлено, що сучасна культурно-просвітницька діяльність публічних бібліотек є важливою складовою їхньої соціокультурної місії та спрямована на збереження історичної пам'яті, формування локальної й національної ідентичності, задоволення інформаційних та культурних потреб громади. З'ясовано, що публічна бібліотека в сучасних умовах трансформується із традиційного книгосховища в багатофункціональний соціокультурний центр громади. Визначено, що нормативно-правову основу краєзнавчої діяльності становлять Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», Положення про краєзнавчу роботу бібліотек (1996 р.) та Стратегія розвитку читання на період до 2032 року. Доведено, що основні завдання бібліотечного краєзнавства, сформульовані ще у 1920-х роках, зберігають свою актуальність і в сучасних умовах, а цифровізація не заперечує традиційні засади краєзнавчої діяльності, а адаптує їх до викликів XXI століття.

2. У результаті дослідження встановлено, що основними напрямками культурно-просвітницької роботи з популяризації історії рідного краю є формування та збереження краєзнавчих фондів, організація культурно-просвітницьких заходів, взаємодія з місцевими авторами, громадськими організаціями та закладами культури, а також використання цифрових технологій для забезпечення доступу до краєзнавчої інформації. З'ясовано, що поряд із традиційними формами роботи (тематичні заходи, презентації, виставки, історичні години) все більшого значення набувають електронні

ресурси, соціальні мережі, віртуальні виставки та інтерактивні форми популяризації історико-культурної спадщини.

3. На основі аналізу практичного досвіду КЗ «Котелевська публічна бібліотека» встановлено, що бібліотека має достатній ресурсний потенціал для здійснення краєзнавчої діяльності та виконує важливу роль у збереженні й популяризації історії рідного краю. Визначено, що у 2022–2025 роках бібліотека використовувала традиційні форми культурно-просвітницької роботи та підтримувала співпрацю з місцевими авторами й окремими соціальними партнерами. Водночас виявлено низку проблем: недостатній рівень залучення молодіжної аудиторії, відсутність електронного каталогу та оцифрованих краєзнавчих ресурсів, обмежене використання соціальних мереж і нерівномірність партнерської взаємодії. Встановлено, що ці чинники стримують підвищення ефективності культурно-просвітницької діяльності бібліотеки та розширення доступу громади до краєзнавчої інформації.

4. На основі результатів дослідження розроблено практичні рекомендації щодо підвищення ефективності культурно-просвітницької діяльності КЗ «Котелевська публічна бібліотека» з популяризації історії рідного краю. Запропоновано напрями вдосконалення цифрової інфраструктури, а саме: створення вебресурсу бібліотеки, електронного каталогу та оцифрування найбільш цінних краєзнавчих матеріалів; упровадження інноваційних форм роботи, орієнтованих на молодіжну аудиторію, зокрема розроблено маршрут віртуальної екскурсії «Історичними стежками Котельви», як приклад сучасної форми роботи для книгозбірні; розширення партнерської мережі із закладами культури та освіти; підвищення професійної компетентності бібліотечних працівників шляхом участі в онлайн-курсах на освітніх онлайн платформах і семінарах, тренінгах з питань цифровізації та краєзнавчої діяльності, і поступово оновлювати матеріально-технічну базу книгозбірні. Встановлено, що реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню доступності

краєзнавчої інформації, активізації взаємодії бібліотеки з громадою та зміцненню її ролі як сучасного культурно-інформаційного центру територіальної громади.

Отже, мету дослідження досягнуто, а поставлені завдання виконано. Отримані результати можуть бути використані у практичній діяльності публічних бібліотек територіальних громад для вдосконалення культурно-просвітницької діяльності та популяризації історико-культурної спадщини рідного краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» URL: <https://surli.li/pbfccl> (дата звернення: 14.05.2026).
2. Березанська І., Дрок П. Культурно-просвітницька діяльність бібліотек у збереженні національної спадщини. *Український літопис*. 2025, №6, С. 13-19. URL: <https://lnk.ua/yK7nFjKsa> (дата звернення: 04.06.2026)
3. Бібліоміст. URL: <https://surli.li/cdkurj> (дата звернення: 23.05.2026)
4. Бібліотека імені М. Костомарова ЦБС Шевченківського району м. Києва. URL: <https://biblio-nivki.blogspot.com> (дата звернення: 13.06.2026)
5. Бірюкова І. Цифрові проєкти як складова культурно-просвітницької діяльності Одеської національної наукової бібліотеки. *Записки історичного факультету*. 2022. № 31. С. 72-85. URL: <https://doi.org/10.18524/2312-6825.2020.31.220037> (дата звернення: 02.05.2026)
6. Василенко О. М. Формування збалансованої системи показників: відображення соціальної ефективності бібліотечно-інформаційної діяльності. *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства*: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 25 жовт. 2012 р. / Нац. ун-т «Львів. Політехніка», Наук.-техн. б-ка. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2012. С. 55-64.
7. Від архітектури до віртуальних архівів: як Україна захищає культурні цінності. URL: <https://surli.cc/vucbhh> (дата звернення: 19.05.2026)
8. Гарагуля С. Бібліотеки в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 6. С. 17–23.
9. Гончаров О. Українське краєзнавство: від тернистого минулого до викликів сьогодення. *Pomiędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. 2016. № 2. С. 194–210. URL: <https://lnk.ua/Zo4kIjLpa> (дата звернення: 08.05.2026)
10. Горчинська В. Краєзнавча діяльність в публічних бібліотеках: можливості та перспективи розвитку (або Від архівів до подкастів: нові

горизонти краєзнавчої діяльності публічних бібліотек). Ч. 1. 06.12.2024.
URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=10544> (дата звернення: 07.05.2026)

11. Гранчак Т. Участь бібліотек у реалізації політики пам'яті: теоретичні і прикладні аспекти. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. Київ, 2019. Вип. 5. С. 10–28.

12. Давидова І. О. Методологічні засади формування інноваційного механізму управління бібліотекою як провідною соціально-комунікаційною установою суспільства. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2007. Вип. 19. С. 113-119.

13. Забіянов Є., Новальська Т. Краєзнавчий відеоконтент бібліотеки на YouTube-каналі. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2024. №14. С. 20–32. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.14.2024.318289> (дата звернення: 13.06.2026)

14. Збираємо, зберігаємо, розповідаємо: актуальні питання краєзнавчої діяльності бібліотек : наук.-метод. семінар, 27 серп. 2025 р. : матеріали / Нац. іст. б-ка України. URL: <https://ippo.kubg.edu.ua/content/25484> (дата звернення: 13.06.2026)

15. Історія розвитку бібліотечної справи на Котелевщині URL: <https://kotelva.osv.org.ua/istoriya-rozvitku-bnoi-spravi-na-kotelevschini-11-01-44-09-05-2025/> (дата звернення: 23.05.2026)

16. Кобижча Н. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного часу: візія сьогодення, виклики та завдання. *Бібліотека. Люди. Війна. Втрати і звершення*: зб. тез і повідомлень Всеукр. наук.-практ. конф., 8 листоп. 2023 р. Київ, 2023. С. 134-136. URL: <https://surl.li/emjgql> (дата звернення: 19.05.2026).

17. Костюк В. К. Котелевський краєзнавчий музей. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-34> (дата звернення: 08.06.2026)

18. Котелевська дитяча музична школа: сторінка у соціальній мережі Facebook. URL: <https://www.facebook.com/kotelva.dmsb/> (дата звернення: 08.06.2026)

19. Котелевська публічна бібліотека: сторінка у соціальній мережі Facebook. URL: https://www.facebook.com/biblioteka.kotelva/?locale=uk_UA (дата звернення: 29.05.2026)

20. Котелевська територіальна громада. Портал «Децентралізація». URL: <https://decentralization.ua/newgromada/4421> (дата звернення: 12.06.2026).

21. Котелевський музей С. А. Ковпака. *Вікіпедія*. URL: <https://lnk.ua/VP5K8kbiM> (дата звернення: 08.06.2026)

22. Краєзнавство в умовах воєнного стану: напрями та форми діяльності (до Всеукраїнського дня краєзнавства). URL: <https://nsku.org.ua/?p=18808> (дата звернення: 23.05.2026)

23. Краєзнавча діяльність бібліотеки: КЗ «РОМЦ БКР»; уклад. Л. В. Гріщенко; ред. Л. В. Воскобійник. Черкаси : [б. в.], 2016. 20 с.

24. Краєзнавча діяльність в публічних бібліотеках: можливості та перспективи розвитку (або Від архівів до подкастів: нові горизонти краєзнавчої діяльності публічних бібліотек). Ч. 1. ОТН НБУВ. 2024. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=10544> (дата звернення: 04.06.2026)

25. Краєзнавча діяльність Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка – 130 років досвіду. URL: <https://clipr.cc/73KZg> (дата звернення: 08.06.2026)

26. Краєзнавчі традиції створюємо сьогодні. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=9484> (дата звернення: 19.05.2026)

27. Краєзнавчо-екскурсійна діяльність публічних бібліотек : інформаційно-методичні рекомендації. Полтавська обласна бібліотека для юнацтва ім. Олеса Гончара ; уклад. Л. Костенко. Полтава, 2024. 20 с.

28. Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Бібліотека як соціокультурний публічний простір: трансформаційні зміни. *Бібліотекознавство*.

Документознавство. Інформологія. 2020. № 4. С. 24-31. URL: <https://surl.li/uobcby> (дата звернення: 09.05.2026)

29. Кузьменко О. Сучасні тенденції розвитку бібліотек як соціокультурних центрів. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : мат. III Міжнар. наук. конф., 14-16 трав. 2020 р. Київ, 2020. С. 28–30.

30. Курс на корабельний. Блог бібліотеки-філії №18 корабельного району м. Миколаєва. URL: <https://lnk.ua/tMcji5bkk> (дата звернення: 10.05.2026)

31. Лугова Р. П. Сучасні підходи до оцінки культурно-просвітницької діяльності бібліотек. *Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері* : зб. матеріалів XI Всеукр. наук. студ. конф. (м. Вінниця, 09 квіт. 2026 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2026. С. 86–89. URL: <https://jitas.donnu.edu.ua/issue/view/657> (дата звернення: 13.06.2026)

32. Лугова Р. П. Вплив бібліотек на формування інформаційної культури молоді у глобалізованому комунікаційному просторі. *Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації*: стан, проблеми та перспективи : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 25 листопада 2025 р.). Полтава : Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2025. С. 216–220.

33. Лупіка Л. І. Бібліотечне краєзнавство: нові тенденції та традиційні цінності. *Вісник наукової бібліотеки*. Харків, 2013. Вип. 3. С. 192-200. URL: <https://lnk.ua/EFaBmDtPC> (дата звернення: 23.05.2026)

34. Матвійчук О. В. Соціокультурна діяльність бібліотек у сучасному інформаційному суспільстві. URL: <https://surl.li/rdmycs> (дата звернення: 02.05.2026)

35. Матвійчук О. Є. Тенденції розвитку соціокультурної діяльності бібліотек. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2010. Т. 2. Вип. 16. С. 1-6. URL: <https://lnk.ua/NlYJfcMgr> (дата звернення: 02.05.2026)

36. Методична діяльність Полтавської обласної універсальної бібліотеки імені І. П. Котляревського. URL: <https://surl.li/ohyuwi> (дата звернення: 12.06.2026)

37. Мистецтво з книжками: як працює культурний простір на Троєщині. Weekend Today. 2025. URL: https://projects.weekend.today/bibliohub_115 (дата звернення: 12.06.2026)

38. Новальська Ю. Методична робота бібліотек України в умовах воєнного стану. *Вісник Книжкової палати*. 2024. № 2. С. 10-15. URL: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.2\(331\).10-15](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.2(331).10-15) (дата звернення: 27.05.2026)

39. Перевозник Т. В. Ком'юніті-аспекти респектабельної бібліотеки. *Бібліотечно-інформаційне середовище як драйвер змін та інновацій в освіті* : матеріали 2-ї Всеукр. наук.-практ. конф, м. Харків, 30 жовт. 2020 р. С.65-69. URL: <https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/819e871f-7012-4c58-9f36-a30e05455054/content> (дата звернення: 29.05.2026)

40. Перші комп'ютери. URL: <https://lnk.ua/3Jwg7Pi0W> (дата звернення: 04.06.2026)

41. Про затвердження Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України : наказ Міністерства культури і мистецтва України від 11.06.1996 № 314. URL: https://profy.nlu.org.ua/!site/official/o_country.htm (дата звернення: 05.05.2026)

42. Програма розвитку культури та туризму Котелевської селищної територіальної громади на 2026–2028 роки : затв. рішенням сесії Котелев. селищ. ради від 07.11.2025 № 4489. Котельва, 2025. 14 с. URL: <https://kotelevska-gromada.gov.ua/programi-selischnoi-radi-15-01-08-08-02-2021/> (дата звернення: 23.05.2026)

43. Сватула Т. Деякі аспекти краєзнавчої роботи бібліотек : методичні поради. *Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся*

Гончара. URL: https://lib.kherson.ua/kr_rob-1.htm (дата звернення: 27.05.2026)

44. Сидоренко Т. В. Культурно-просвітницька діяльність бібліотек: традиції та вектор змін. *Бібліотека XXI століття: перспективи та інновації*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 23 квіт. 2015 р. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2015. С. 176-179

45. Сидоренко Т. В. Перспективні напрями розвитку соціокультурної діяльності публічних бібліотек. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 1. С. 88-95. URL: <https://surl.li/thjbgu> (дата звернення: 06.05.2026)

46. Солонська Н. Г. Імідж і культурно-просвітницька діяльність сучасної бібліотеки. *Імідж наукових та бібліотечно-інформаційних установ* : матеріали Всеукраїнської інтернет-конференції. Київ : Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2011. URL: <http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/msd/1111sol.pdf> (дата звернення: 01.05.2026)

47. Соціальне партнерство як фактор успіху бібліотеки. *Запорізька ОУНБ ім. О. М. Горького*. 2022. URL: <https://lnk.ua/lQe5debUJ> (дата звернення: 07.06.2026)

48. Соціальне партнерство як фактор успіху бібліотеки : (з досвіду роботи бібліотек Черняхівського району з органами влади та закладами соціальної сфери) / Житомирська ОУНБ ім. О. Ольжича ; уклад. З. І. Димарчук ; ред. Г. Врублевська. Житомир : ЖОУНБ ім. О. Ольжича, 2017. 27 с. URL: <https://lnk.ua/p0TKLOjkF> (дата звернення: 07.06.2026)

49. Соціальні мережі: вчора, сьогодні завтра. URL: <https://ifish.com.ua/ua/baza-znan/sotsialni-merezhi/> (дата звернення: 08.06.2026)

50. Стратегія розвитку читання на період до 2032 року. «Читання як життєва стратегія» від 3 березня 2023 р. № 190-р URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=7253> (дата звернення: 19.05.2026)

51. Чорнухинська публічна бібліотека імені Г. Сковороди. URL: <https://sites.google.com/view/chornbiblioteka> (дата звернення: 11.05.2026)

52. IFLA/UNESCO Multicultural Library Manifesto: The Multicultural Library – a Gateway to a Cultural Diverse Society in Dialogue. The Hague: IFLA, 2009. 4 p. URL: <https://surl.li/dsadx> (дата звернення: 10.05.2026)

ДОДАТОК А

Краєзнавчі заходи КЗ «Котелевська публічна бібліотека» проведені за
2022-2025 рр.

№	Число і місяць	Соціокультурні заходи (назва)	Форми роботи	Місце проведення	Кількість учасників	Відповідальні за проведення
2022						
1.	24.05	«Людина легендарної слави до 125 річ С. А. Ковпака»	Книжкова виставка	бібліотека	18 чол.	Працівники бібліотеки
2.	16.12	«Газетно-журнальні статті краєзнавця М. В. Пшінки»	Виставка	бібліотека	25 чол.	-
3.	16.12	«Презентація книги М. В. Пшінки «Авіатори»»	Захід	бібліотека	25 чол.	Працівники бібліотеки
2023						
4.	20.04	«Є щось світле в словах «мій рідний край»»	Бібліографічна пам'ятка	бібліотека	18 чол.	-
5.	02.07	«Лірика Гелону»	Краєзнавча мандрівка	с. Більськ	25 чол.	Працівники бібліотеки
6.	20.09	«Україна – земля героїчного народу»	Захід	терцентр	19 чол.	Працівники бібліотеки
2024						
7.	23.05	«С. А. Ковпак легендарний наш земляк»	Історичний експурс	терцентр	20 чол.	-
8.	27.06	«Літо час активно пізнавати природу рідного краю»	Експурс-дослідницька поїздка	-	17 чол.	Працівники бібліотеки

Продовження таблиці Додатка А

9.	11.09	«Пішли в похід – ввійшли в легенди»	Історична година	терцентр	21 чол.	-
10.	13.09	«Немає кращої землі ніж та що зветься рідним краєм»	Захід	бібліотека	25 чол.	Працівники бібліотеки
11.	14.09	«Презентація книги «Перлина рідного краю» І. Корост, М. В. Пшінка»	Захід	бібліотека	25 чол.	Працівники бібліотеки
12.	16.09	«В пам'яті нащадків залишились навіки» (до дня визволення Котельви)	Історична година	Центр апробації	8 чол.	-
2025						
13.	11.09	«Мій рідний край – найкраще місце на землі»	Захід	Терцентр	18 чол.	-
14.	30.01	«Презентація книги В. Костюк «з глибини дозвілля віків»»	Презентація книги	Палац «Скіфія»	32 чол.	Працівники бібліотеки
15.	18.09	«Стежками партизанської мови»	Історичний екскурс	Терцентр	10 чол.	-
16.	20.10	«Мій край прадавній і сучасний»	Захід	Бібліотека	12 чол.	Працівники бібліотеки
17.	31.07	«Екскурсія клубу «Котелевка» на Більське городище»	Краєзнавча мандрівка	с. Більськ	20 чол.	Працівники бібліотеки